

Makar som delar på kakan – en ESO-rapport om jämställda pensioner

Jenny Säve-Söderbergh

*Rapport till
Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi
2017:6*

Regeringskansliet
Finansdepartementet

Rapportserien kan köpas från Wolters Kluwers kundservice.
Beställningsadress: Wolters Kluwers kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@wolterskluwer.se
Webbplats: wolterskluwer.se/offentligapublikationer

Omslag: Elanders Sverige AB
Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2017

ISBN 978-91-38-24713-6

Förord

Pensionsgapet – skillnaden mellan mäns och kvinnors pensioner – är alltså stort. Kvinnor får generellt sett lägre pension än män och även om skillnaderna minskat något går det långsamt att sluta gapet. Samtidigt finns det inom pensionssystemet möjligheter att till del jämna ut pensionerna mellan makarna. En sådan möjlighet är att göra frivilliga överföringar av pensionsrätter till sin maka/make inom premiepensionen. En annan möjlighet är att teckna efterlevandeskydd som en försäkring mot inkomstbortfall om ena maken avlider. I båda fallen är utformningen sådan att de kräver ett aktivt val.

I vilken utsträckning används möjligheterna att jämna ut pensionsinkomsterna mellan makarna och vilka är det som gör ett sådant aktivt val? Är det de par som har störst behov av det som utnyttjar möjligheten? I denna rapport till ESO undersöker och diskuterar Jenny Säve-Söderbergh dessa frågor och konstaterar att det är mycket få personer som utnyttjar möjligheten att överföra pensionsrätter. Att teckna efterlevandeskydd är däremot vanligare, även om inte heller det utnyttjas i särskilt hög utsträckning. Finns det då skäl för staten att göra mer för att fler ska utnyttja dessa möjligheter?

Man kan invända att premiepensionen utgör en relativt liten andel av en persons samlade pensionsinkomst även om den i enskilda fall kan ha stor betydelse. Men det är samtidigt en del som kan förväntas bli mer betydelsefull med tiden. En annan invändning är att det i grund och botten är löneskillnaderna i yrkeslivet mellan män och kvinnor som borde utjämnas och att arbetslivet borde bli mer jämställt. I den nyligen presenterade ESO-rapporten "Olika kön, olika lön – en ESO-rapport om diskriminering på arbetsmarknaden" fokuserar Anne Boschini just på dessa löneskillnader och diskuterar orsakerna till dem.

För ESO som genom sitt arbete ska bidra till att bredda och fördjupa underlaget för framtida finanspolitiska och samhälls-ekonomiska avgöranden är lönegapet mellan män och kvinnor – såväl i yrkeslivet som under pensionsåren – en central fråga att belysa.

Min förhoppning är att rapporten ska utgöra ett underlag i den viktiga diskussionen om pensionssystemets fördelningseffekter. Rapporten bidrar också till att öka kännedomen om de valmöjligheter som finns inom dagens system.

Arbetet med denna rapport har följts av en referensgrupp bestående av personer med god insikt i dessa frågor. Gruppen har letts av Annika Sundén, tidigare ledamot i ESO:s styrelse. Författaren svarar själv för innehåll, slutsatser och förslag i rapporten.

Stockholm i december 2017

Hans Lindblad
Ordförande i ESO

Innehåll

Sammanfattning	7
Summary	13
1 Inledning	19
1.1 Bakgrund	19
1.2 Rapportens disposition.....	27
2 Hur makar kan påverka fördelningen av sina pensionsinkomster	31
2.1 Pensionskällor: intjänande- och uttagsregler	31
2.2 Olika möjligheter att påverka fördelningen av pensionsinkomster mellan makar	35
3 Beteendekonomisk forskning om individers problem att fatta "rätt" pensionsbeslut	39
3.1 Finansiella "misstag" inom pensionsområdet	40
3.2 Könsskillnader i "misstag" inom pensionsområdet	41
4 Överföring av pensionsrätter mellan makar	43
4.1 Varför vill man överföra pensionsrätter?.....	44
4.2 Data.....	44
4.3 Hur många tar emot pensionsöverföringar och vilka är det?.....	45
4.4 Vad utmärker de som mottagit överföringar?.....	51

5	Valet av efterlevandeskydd.....	55
5.1	Varför väljer man efterlevandeskydd?	57
5.2	Data	59
5.3	Vem väljer efterlevandeskydd?	60
5.4	Vad utmärker personer som väljer efterlevandeskydd?	68
5.5	Val av återbetalningsskydd.....	70
6	Gör makar liknande val inom premiepensionen?	73
6.1	Är båda makar aktiva eller passiva?	73
6.2	Väljer makar likadan risk?	75
7	Policyförslag för förvaldsdesign och information.....	77
7.1	Perspektiv I: Att ändra systemet	79
7.2	Perspektiv II: Behåll systemet men ge effektiv information	85
8	Slutsatser	91
	Referenser.....	93
	Online appendix, se www.eso.expertgrupp.se	

Sammanfattning

Könsskillnaderna i pensionsinkomster är betydande och förväntas bestå i framtiden. Även om det svenska pensionssystemet i grunden är könsneutralt – samma inkomst ger samma pension – leder mäns och kvinnors olika yrkesval, samt olika ansvarsfördelning för barn och hushållsarbete till olika pensioner.

Att den nuvarande utformningen av pensionssystemet givet ett ojämnt arbetsliv och fördelning av ansvar för barn och hem ger upphov till ojämnt pensioner har fått mycket uppmärksamhet. Något som inte fått lika stor uppmärksamhet är att för många bestäms pensionsinkomsten inte bara av det egna yrkeslivet utan även av en makes eller makas pensionsinkomst, och därmed också av dennes val inom pensionssystemet. Detta är en central aspekt mot bakgrund av att närmare 3 miljoner svenskar lever i gifta par, samt att många lever i samborelationer eller partnerskap. Visserligen är det egna yrkeslivet oftast den viktigaste komponenten för pensionen, men för de personer som saknar eller har låg pension kan en makes eller makas pensionsinkomst spela en betydande roll för levnadsstandarden.

Denna rapport belyser hur en makes eller makas val inom pensionssystemet kan bidra till mer jämställda pensioner vid framförallt två livssituationer: vid en make eller makas bortgång och vid skilsmässa eller separation. Valen baseras på den pension inom vilken man har dessa valmöjligheter – premiepensionen.

Mer specifikt belyses valet att teckna ett efterlevandeskydd och valet att föra över pensionsrätter till en make eller maka inom premiepensionssystemet. Där det första och andra ger ett inkomstskydd vid en make eller makas bortgång, ger det andra ett inkomstskydd även vid en skilsmässa eller separation.

Dessa val av inkomstskydd kommer vara särskilt betydande för den av makarna som har lägst inkomst. Eftersom kvinnor i genom-

snitt lever längre än män, har högre sannolikhet att bli änka, har lägre löner och arbetar i mindre omfattning kommer inkomstskydden således vara mer betydande för kvinnor. På motsvarande vis drabbas kvinnor i genomsnitt i högre grad ekonomiskt vid en skilsmässa än män. Viktigt är också att valen av inkomstskydd spelar störst roll inom par där makarna har en ojämn inkomstfördelning såsom i par där makarna tagit olika ansvar för barn och hushåll.

Både valet av efterlevandeskydd och pensionsrättsöverföringar inom premiepensionssystemet har således möjlighet att bidra till mer jämställda pensioner. Men de är också förknippade med en ekonomisk kostnad genom att individens egen pension sjunker. Vinsten av mer jämställda pensioner måste således ställas mot den kostnad som drabbar individen och under vissa omständigheter även paret.

En viktig aspekt av valen att överföra pensionsrätter eller teckna efterlevandeskydd är att de måste väljas aktivt av individen. Det krävs också att man aktivt väljer bort de förvalda alternativen som är att inte överföra eller ha efterlevandeskydd. Vid utformningen av systemet har man således förlitat sig på att individer kan och kommer att välja. Forskning inom beteendekonometri och psykologi visar emellertid att många har svårt att fatta ekonomiska beslut som antingen får konsekvenser först på lång sikt eller har otydliga effekter. Ju mer komplicerat ett beslut är, desto vanligare är det att individen inte beaktar framtida händelser och fattar "felaktiga" beslut. Att planera för sin pension är just ett sådant komplicerat beslut. Än svårare bör det därför vara att beakta och planera sin partners pension, och i synnerhet att beakta hur ett eget val inom pensionsområdet påverkar partners situation utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Rapporten visar att nuvarande utformning av valen att teckna efterlevandeskydd och att överföra pensionsrätter fungerar ineffektivt. Få par väljer att göra pensionsinkomsterna mer jämställda med hjälp av de val som finns inom systemet. 99,5 procent överför inte sin premiepension till sin maka eller make oavsett egen inkomst, inkomstskillnad mellan makarna eller ålder. Än färre av registrerade partners överför sina pensionsrätter. Vidare, runt 83 procent av kvinnor som lever som gifta eller sambor tecknar inte ett efterlevandeskydd till sin make, även oavsett egen socioekonomisk

ställning. Motsvarande andel män är betydligt lägre men ändå runt 65 procent. Majoriteten lever således i par där ingen av makarna aktivt valt att teckna ett efterlevandeskydd eller valt att överföra sin pension.

Samtidigt visar rapporten att både de pensionsöverföringar och efterlevandeskydd som väljs ökar jämställdheten i pensionsinkomsterna, om än i begränsad omfattning. Eftersom det nästan uteslutande är män som, oberoende av egen ekonomisk situation eller makans ekonomiska situation, överför och i högre grad tecknar efterlevandeskydd än kvinnor motverkas könsgapet i pensionsinkomster. Makar som väljer att göra en pensionsöverföring är också benägna att fortsätta göra det – valet är följaktligen varaktigt över tid. Valen görs även oftare inom hushåll där maken tjänar betydligt mer än maken. På så sätt fungerar de som en inkomstutjämnare i par med mindre jämställd inkomst. Men eftersom de oftare görs i par där maken är höginkomsttagare och inom par med förmodat bättre kunskap om valen och dess konsekvenser kommer inkomstskydden inte de mest behövande tillgodo.

Kunskapen om vilka individer som inom pensionssystemet väljer att göra pensionsinkomsterna mellan makarna mer jämställda är viktig, inte minst vid utformningen av framtida system och valsituationer. Mot bakgrund av att beteendekonomisk forskning visar hur svårt det är att välja inom pensionsområdet och att därtill beakta jämställdhetsaspekter av valet är det centralt att utgå från beteendenaspekter i såväl utformningen av valarkitekturen som informationen.

Rapporten belyser två områden för förändringar: ändra systemets valarkitektur eller gör väljaren mer kompetent. Mest betydelse för att åstadkomma mer jämställda pensioner skulle det förstås ha om könsskillnader i utbildningsval, yrkesval, arbetstidsval m.m. minskade. Men givet att valmöjligheterna finns och de kan bidra till mer jämställda pensioner framstår det som viktigt att få dessa att fungera mer effektivt. Framförallt är det viktigt mot bakgrund av att när möjligheten att göra pensionsöverföringar infördes inom premiepensionen gjordes det med syftet att "utjämningsstanken inte endast blir en illusion". Vidare framhölls att en delning av premiepensionsrätter skulle kunna ge en "avsevärd pensionsutjämnning som såvitt avser nettoeffekten för den mot-

tagande maken inte ligger långt ifrån det resultat som en delning skulle ha gett.” Denna studie visar att dit har man inte nått.

Det första området för förändring – att ändra systemets valarkitektur – som lyfts fram är att göra efterlevandeskydd och delade pensionsrätter inom premiepensionen till förval för makar, med möjlighet att när som helst välja bort förvalen. Givet att få är aktiva och därför stannar i det förvalda skulle det kunna ge mer jämställda pensioner. Men eftersom både efterlevandeskydd och överföringar också ger upphov till kostnader för en passiv väljare, speciellt för par med lägre inkomster, diskuterar rapporten att vinsten av mer jämställda pensioner bör vägas mot de kostnader som drabbar individer av förval.

Rapporten betonar i stället det andra området – behåll systemet men gör väljaren mer kompetent – och lyfter fram betydelsen av en förändring av vilken information som ges. Det krävs nya och andra informationsinsatser än de som gjorts hittills. En delförklaring till varför många inte överför pensionsrätter eller väljer efterlevandeskydd verkar vara att de saknar information och kunskap om valen.

Än viktigare är *hur* informationen ges. Det centrala är hur informationen sprids och hur insatserna kan utvärderas. Detta bör göras enligt vetenskaplig metod för effektutvärdering. För att veta om informationen är effektiv är det således avgörande att man baserar upplägget på randomiserade kontrollerade tester genom riktade informationsinsatser. Liknande beteendeinsatser används redan i andra länder.

Rapporten diskuterar också hur man i dessa riktade informationsutskick kan använda olika former av ”nudging”, knuffar som enkelt kan förändra beteenden eller leda till mer välinformerade ställningstaganden. Genom dem skulle individer kunna bli mer medvetna om valen men även att man behöver ta ställning till liknande val inom andra pensionskällor. Framförallt bör information kring pensionsöverföringar riktas till nyblivna föräldrar eftersom en stor del av inkomstskillnader mellan män och kvinnor uppstår i samband med att man får barn.

Det är slutligen viktigt att påpeka rapportens avgränsningar. Den mest väsentliga avgränsningen är att den bara behandlar jämställda pensioner baserat på individer som lever i parförhållanden. Av det skälet innefattar rapporten inte något om jämställda

pensioner för den grupp som kan ha sämst ekonomiska förhållanden. En annan avgränsning är att rapporten behandlar val inom premiepensionen. Den utgör för många endast en mindre del av den allmänna pensionen men förväntas för framtida generationer vara mer väsentlig. Vad rapporten emellertid kan visa är hur pensionssystemet *i sin nuvarande utformning* med krav på aktiva val för mer jämställda pensioner, samt med den information som hittills omgärdat valen, har svårt att bidra till att minska könsskillnaderna i pensionsinkomster, något som var ett viktigt motiv för att tillåta pensionsöverföringar.

Summary

The gender gap in pension incomes is significant and is expected to persist in the future. Although the Swedish pension system has a gender neutral design – the same income gives the same pension rights – the different labor market choices of men and women, and different responsibilities for children and household work, lead to different pension incomes by gender.

The fact that the design of the pension system will, given an unequal working life or an unequal division of household related work by gender, lead to a gender gap in pension incomes has received much attention. Less attention has been given to the fact that the pension income for many is not only decided by their working life but also by a husband's or wife's pension income, and thereby also by a spouse's choices within the pension system. This is a central aspect given that around three million persons are married in Sweden, along with many being cohabitants or registered partners. The working life is commonly the most essential determinant of the pension level, but for those who lack or have a low pension income the spouse's pension may play a significant role for the living standard.

This report shows how a spouse's choices within the pension system can contribute to a reduced gender gap in pension incomes, principally under two circumstances: when one spouse passes away and at a divorce or separation. The choices studied are based on the premium pension, where these choices are applicable.

More specifically, the report explores the choice of a survivor's cover and the choice to transfer pension rights to a spouse within the premium pension system. Both of them offer income protection when a spouse passes away, but the second one gives, as well, income protection in the event of a divorce or separation.

These choices of income covers will be especially important for the spouse with the lowest income. Since women, on average, live longer than men, have got a higher propensity to survive a spouse, have lower wages and work to a lesser extent, these measures for income protection will therefore be more important for women. For the same reasons women are also, in the event of a divorce, on average, more economically vulnerable compared to men. Importantly, these choices of income covers also play a relatively more important role within couples with an unequal division of income, such as couples where the spouses have taken different responsibilities for children and household work.

Both the choice of a survivor's cover and the transferring of pension rights within the premium pension thus have the possibility to reduce the gender gap in pensions. Still, both choices are associated with an economic cost in terms of a reduction of the pension income. The gain of a reduced gender gap must therefore be weighed against the cost incurred by the individual, and under some circumstances also by the couple.

An important aspect of the choice to transfer pension rights or the choice of a survivor's cover is that they have to be chosen actively by the spouse. Furthermore, the default alternative of not having a survivor's cover, or transferring any pension rights, has to actively be discarded. Thus, the design of the pension system relies on individuals being willing and able to choose. However, research within behavioral economics shows that many have difficulties taking economic decisions that either have consequences only in a far future, or have unclear consequences. The more complex the decision is the more prone are individuals not to account for future events and to take "wrong" decisions. To plan for the pension is typically such a complex decision. To consider how a choice within the pension realm also affects a partner's situation from a perspective of gender equality may therefore be expected to be even harder.

The report shows that the contemporary choice architecture according the choice of a survivor's cover, and the transferring of pension rights, works inefficiently. Few couples choose to make their pension incomes more gender equal by using the choices that are available within the system. 99.5 percent do not transfer their premium pension to their spouse regardless of their own income,

income difference between the spouses or age. It is even less of those that are registered partners that transfer their pension rights. Furthermore, 83 percent of women who live as married or are cohabitating do not choose a survivor's cover to their spouse, again regardless of their socioeconomic position. The corresponding share of men is lower, yet, it is still high at 65 percent. The majority thus live in couples where none of the spouses actively have chosen a survivor's cover or actively have transferred their pension rights.

Nevertheless, the report demonstrates that the pension transfers made and the survivor's cover chosen contribute to a lowering of the gender gap in pension incomes, although to a limited extent. Since it is almost exclusively men that, regardless of their economic situation, transfer their pension rights, and to a higher degree chooses survivor's cover as compared to women, the gender gap in pension incomes is counteracted. The husbands who choose to transfer their pension rights are also prone to continue to do so; the choice is thus persistent over time. The choices are also primarily made within households in which the husband earns significantly more than the wife. These choices thus help to even out income differences in couples with large income differences between the spouses. However, as they are more often chosen in couples in which the husband is a high income earner and within couples with presumably better knowledge of the choices and their consequences, the income covers do not protect those who may need them the most.

The knowledge about which individuals that chooses to make their pension incomes more gender equal within the pension system is important, not least in the design of the future systems and choice situations. Given that behavioral economics research show how difficult it is to choose within the pension realm and presumably also to consider the consequences on gender equality, it is important to account for behavioral aspects in the design of both the choice architecture and in the information disseminated.

The report discusses two policy areas of change: changing the system's choice architecture or making those who face the choices more competent to choose. However, the most pronounced impact in terms of attaining a lower gender gap in pensions would be to reduce the gender gaps in educational choices, occupational choices or working hours. Yet, given that the pension system presents

these choice opportunities, and given that they can contribute to a lower gender gap in pensions, it is significant to make them work more efficiently. In particular, it is important considering the background that the choice to transfer pension rights was introduced within the premium pension with the aim that “equality not only becomes an illusion”. Furthermore, it was suggested that an equal division of pension rights between spouses could give rise to “significant pension equality as accounts the net effect for the spouse that was given them that is not far from the result that a division would have given”. This report shows that this aim is not yet fulfilled.

The first area of change – changing the system’s choice architecture – is to make a survivor’s cover and an equal division of spouses’ pension rights the default choices for the premium pension. The possibility to actively deselect these should remain. Given that few persons make an active choice and therefore stay in the default alternative this could help reduce the gender gap in pension incomes. But since both a survivor’s cover and a transfer of pension rights give rise to economic costs for those who are inactive, and these costs could be particularly high for those with low pension incomes, the report discusses how the gain of a reduced gender gap in pensions have to be weighed against the cost incurred by the individual due to a change of default.

The report instead highlights the other policy area of change – to preserve the system as it is but try to increase the knowledge among those who face the choice – and particularly highlights the importance of a change in the information disseminated related to the choices. One explanation to the fact that many do not transfer pension rights or choose a survivor’s cover appears to be that they simply lack knowledge. There is thus a need for new and reformed information campaigns as compared to those carried out this far.

Even more important is how the information is disseminated. Both how the information is distributed and whether the impact of the information can be evaluated are crucial. To successfully assess a causal effect of new information, the information campaign should be done according to scientific methods for randomized controlled trials targeting specific groups of interest. Similar behavioral experiments are used in other countries.

The report furthermore discusses how these targeted information campaigns can use different forms of “nudging” that can help change behavior or lead to more well-informed choices. Individuals would through these become more aware of the choices, but as well be nudged to consider them when it comes to other pension sources. In particular, information around pension transfers could be targeted towards persons that recently have become parents since a large part of the income difference by gender arises in connection to parenthood.

Lastly, it is important to point out the limitations of the report. The most important limitation is that it only comprises aspects of gender equality in pensions based on individuals who live in couples. For that reason, the report does not discuss how unequal pensions by gender play a role for the group that may have the least favourable economic conditions. Another limitation is that the report only covers choices within the premium pension. For many persons this part of the pension system only constitutes a small source of income, but it is, however, expected to become more important for future generations. Nevertheless, what the report does show is that the pension system in its current design with active choices needed to attain higher gender equality, along with the information provided thus far, has difficulties in contributing to a reduced gender gap in pension incomes, something that was an important motive to once allowing pension transfers between spouses.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

1.1.1 Olika arbetsliv ger kvinnor lägre pension än män

Gruppen med de lägsta pensionerna består, och förväntas bestå, i hög grad av kvinnor. 2014 hade kvinnor runt tre fjärdedelar av mäns genomsnittliga disponibla inkomst (mätt som bruttoinkomsten av arbetsinkomster, allmän pension, transfereringar och kapitalinkomst efter beskattning) som pensionärer (individer över 65 år) (DS, 2016:19). Könsskillnaden var lägre bland de äldsta men fanns i alla åldrar över 65 år. Betydligt fler kvinnor än män levde också på den lägsta pensionsnivån, garantipensionen (Riksrevisionen, 2014). Drygt 80 procent av de som har garantipension är kvinnor.

De mest betydelsefulla faktorerna som bidrar till könsgapet i pensionsinkomster är arbetslivsrelaterade och kommer från att män och kvinnor har, och har haft, olika arbetsinkomster (ISF, 2017). (Det gäller såväl för pensionärer som för förvärvsaktiva). Till exempel var kvinnors disponibla inkomst bland förvärvsaktiva runt fyra femtedelar av männens 2014. Könsskillnaden uppstår också tidigt i arbetslivet, är relativt konstant efter 40 års ålder och har varit i stort sett oförändrad sedan 1995 (DS, 2016:19). Följaktligen, eftersom kvinnor har lägre pensionsgrundande inkomster förväntas könsskillnaderna i pensionsinkomster också att bestå i framtiden. Det gäller både förväntad pensionsinkomst från det allmänna pensionssystemet och från tjänstepensionen (ISF, 2017).

Ett viktigt skäl till könsskillnaderna i inkomster och pensioner är att kvinnor arbetar, och har oftare arbetat, deltid än män. Som exempel, av alla sysselsatta kvinnor 2014 arbetade 30 procent deltid jämfört med cirka 12 procent av männen. Dessutom har kvinnor i äldre generationer inte förvärvsarbetat alls i större utsträckning än

män. Utöver denna skillnad i arbetstid är kvinnor överrepresenterade i befattningar och yrken med lägre löner jämfört med män.

Tätt sammanvävt med val inom yrkes- och arbetsliv är ansvar för barn och hushållsarbete. Även fördelningen av ansvar för barn och hushåll inverkar på pensionsinkomsten. Fördelningen av hushållsarbete, men framförallt ansvar för barn, skiljer sig åt mellan män och kvinnor. Kvinnor tar och har tagit ett större ansvar än män i genomsnitt, sett till exempel utifrån föräldraledighet och ledighet vid vård av sjukt barn.¹

1.1.2 Makans eller makens inkomster och val påverkar den egna pensionen

Det svenska allmänna pensionssystemet är i grunden könsneutralt utformat. Pensionssystemet är avgiftsbestämt och bestäms utifrån hela livets inkomster. Pensionen beräknas således på samma sätt oberoende av kön. Men eftersom det är uppbyggt kring individens val inom yrkeslivet, och män och kvinnor har olika yrkesliv och tar olika ansvar för barn och hushåll, ger pensionssystemet inte jämställda pensioner.

Att pensionssystemets konstruktion kring intjänande av pensionsrätter under yrkeslivet kan, givet ett ojämnt arbetsliv, ge upphov till ojämnt ställda pensioner har fått mycket uppmärksamhet. Bland annat har Delegationen för jämställdhet i arbetslivet (JA-delegationen) gett ut ett stort antal forskningsrapporter som behandlar jämställdhet i arbetslivet (SOU 2015), varav en fokuserar på jämställdhet i socialförsäkringen (SOU 2014:74). Även Pensionsgruppen har gjort en större granskning av frågan i DS "Jämställda Pensioner", (DS 2016:19).

En viktig aspekt av pensionssystemet som emellertid inte har belysts i samma omfattning är hur pensionsinkomsten också beror på en make eller makas inkomst, samt på dennes val inom pensionssystemet. Detta är en central aspekt för många; nästan hälften

¹ Angelov m.fl., (2016) visar till exempel att femton år efter första barnets födelse har inkomstskillnaden mellan föräldrarna ökat med runt 30 procentenheter i genomsnitt. Studien visar också att ungefär tre fjärdedelar av inkomstskillnaden mellan män och kvinnor för par i 40-årsåldern kan förklaras av att de bildat familj.

av den svenska befolkningen var gifta eller levde i en samborelation 2016.

Givet att man lever i ett parförhållande kommer följaktligen den inkomst man kan leva på som pensionär även bero på makens eller makans inkomst och tillgångar. Det kommer därför spela roll i vilken utsträckning ens make eller maka har arbetat, till vilken lön och därmed vilken pension denne får. Även partners val inom pensionssystemet spelar en central roll. Kvinnor kan också förväntas vara mer beroende av sin make eller partners pensionsinkomst än män. Främsta anledningen är att kvinnor har en lägre egen pension. En annan anledning är att kvinnor i genomsnitt lever längre än män vilket gör att deras pensionstillgångar förväntas behöva räcka till en längre tidsperiod.

För att öka jämställdheten i pensionsinkomsterna är det därför viktigt att se om pensionssystemets utformning och dess valmöjligheter bidrar till att skapa mer eller mindre jämställda pensioner mellan makar. En central fråga för detta är hur pensionsinkomsten kommer fördelas mellan makarna. Detta kommer delvis bero på hur makarna valt att fördela sitt förvärvs- och hushållsarbete. Om makarna delar på den gemensamma pensionsinkomsten under bådas livstid spelar arbetsmarknads- och hushållsrelaterade val liten roll. Det gäller även om de valt olika yrkesliv givet att de har gjort det mot en överenskommelse om att senare dela lika på de framtida pensionsinkomsterna. Men eftersom pensionsrätter, till skillnad från många andra gemensamma ekonomiska tillgångar i ett par som fastigheter, sparkonton eller liknande, inte ärvs automatiskt (och ibland inte kan ärvas alls), samt att de inte ingår som tillgångar vid en bodelning till följd av skilsmässa behöver makarna aktivt göra egna justeringar för att pensionsinkomsterna ska fördelas lika över makarnas livstid. Justering kan även behöva göras om det finns en önskan att ekonomiskt kompensera den maken eller maken som tagit ett större ansvar för hem och barn.

1.1.3 Pensionerna kan bli mer jämställda genom två val

Vid framförallt två livssituationer kommer arbets- och hushållsrelaterade val att spela en betydande roll för fördelningen av

pensionsinkomsten mellan makarna.² Den första är om den maka eller make som har högst individuell pension eller arbetsinkomst går bort före den andra. Det ställer den parten i äktenskapet som arbetat minst med ett beroende av vilka efterlevandeskydd som finns, och därmed av de val som gjorts före makens eller makans bortgång. Den andra livssituationen är om makarna separerar eller skiljer sig. Utan en justering kommer de arbets- och hushållsrelaterade valen spela en avgörande roll för pensionsinkomsten. Vardera av makarna behåller bara pensionsrätter som denne tjänat in, vilket kan leda till ojämslällda pensioner.

Vad denna rapport belyser är just två sådana justeringar – två val – som finns inom pensionssystemet och som relaterar till dessa livssituationer. Båda valen ger makar möjlighet att i förväg omfördela sina pensionsinkomster och därmed minska en förväntad skillnad i pensionsinkomster mellan dem. Båda valen kan följaktligen bidra till mer jämslällda pensioner.

Det första valet som ger makar möjlighet att omfördela sina pensionsinkomster är att teckna ett efterlevandeskydd. Ett efterlevandeskydd innebär att när man avlider kommer partnern (exempelvis make, maka, sambo eller registrerad partner) att ärva pensionen (eller pensionsutbetalningarna). Pensionen betalas således ut till partnern till dess denne avlider. Eftersom kvinnor oftare har lägre pensionsinkomst än män kan en makes efterlevandeskydd öka jämslälldheten i pensionsinkomsten sett över bådas livstid. Kvinnor har också högre sannolikhet att bli änka efter en makes bortgång jämfört med män att bli änklings. Anledningen är att kvinnor i allmänhet lever längre och att de oftare är den yngre i äktenskapet.³ Kvinnor blir även änkor i något yngre ålder.⁴

² Det finns även ett flertal beståndsdelar inom pensionssystemet som leder till att inkomster mellan män och kvinnor utjämnas. Dessa är till exempel grundskyddet inom det allmänna pensionssystemet och inkomstbeskattningen. Därutöver har det privata pensionssparandet en utjämnande roll. Även att den allmänna pensionen och tjänstepensionen beräknas utifrån en könsneutral (gemensam) livslängd trots att kvinnor förväntas leva längre än män har en utjämnande effekt. Vissa tjänstepensioner ger också ekonomisk kompensation vid föräldraledighet.

³ Ålderskillnaden inom par har sjunkit över åren. SCB (2013) visar att ålderskillnaden (faders ålder – moderns ålder) var cirka 3 år inom par som fick sitt första barn på 1960-talet. Motsvarande ålderskillnad var cirka 2,4 år och 2 år för de som fick barn på 1980-talet, respektive 2010.

⁴ Trots att änkepensionen avskaffades 1990 är den till följd av gällande övergångsregler fortfarande en betydelsefull inkomst och bidrar relativt mycket till att minska inkomstskillnader mellan könen, framförallt bland de äldsta (DS 2016:19).

Det andra valet som ger makar möjlighet att omfördela sina pensionsinkomster är att överföra pensionsrätter till varandra. Att överföra pensionsrätter innebär att den ena maken ger pensionsrätter till den andre maken. De ytterligare pensionsrätterna för mottagaren likställs vid eget intjänade pensionsrätter och ger upphov till högre pensionsutbetalningar över livet. Överföringar är också irreversibla och påverkas således inte av skilsmässa eller dödsfall.

Både pensionsöverföringar och efterlevandeskydd sker emellertid mot en kostnad. För att inte belasta andra inom det allmänna systemet reduceras pensionen för den som väljer ett efterlevandeskydd eftersom efterlevandeskyddet gör att pensionen förväntas betalas ut under längre tid. Även pensionsöverföringar mellan makar kostar genom en schablonmässigt beräknad reduktion av värdet av de mottagna pensionsrätterna. Anledningen är att till följd av att kvinnor i genomsnitt lever längre och överföringar förväntas göras från män till kvinnor, reduceras pensionsrätten för att täcka att de i förväntan kommer betalas ut under längre tid.

1.1.4 Jämställda pensioner måste väljas aktivt

En viktig aspekt av dessa två val är att de måste väljas aktivt av individen. Följaktligen krävs ett aktivt val för att jämna ut pensionsinkomsterna mellan makar. Både för att välja efterlevandeskydd och för att göra en pensionsöverföring krävs också att man aktivt väljer bort systemets förvalda alternativ. De förvalda alternativen är att inte överföra och att inte ha ett efterlevandeskydd.

Vid utformningen av pensionssystemet har man förlitat sig på att individer kan och kommer att välja. Vikten av att det ska vara individuella val har betonats. Men en omfattande forskning inom såväl nationalekonomi som psykologi visar att många individer har svårt att välja (eller väljer inte alls) och gör misstag när de ska göra val kring framtida investeringar. En viktig slutsats från denna forskning är att många tenderar att hamna i systemets förvalda alternativ trots att det förvalda alternativet kanske inte är för dem det bästa valet, alternativt blir passiva efter ett initialt val. Väljer man vad systemet har gett som förvalsalternativ för att sedan inte

heller ändra sitt val blir de förvalda alternativen än mer betydelsefulla för utfallet. Detta har man visat på såväl svenska som amerikanska data. Beteendeeconomisk forskning visar också att individer tenderar att skjuta på beslut i frågor som upplevs som svåra samt har en benägenhet att prioritera sådant beslutsfattande som får tidsmässigt närliggande konsekvenser.

Passivitet och misstag gäller i synnerhet i beslut kring pensioner (Beshears m.fl., 2011). Typiskt för pensioner är att pensionsutbetalningarna ligger långt fram i tiden och att de är svåra att förutse och överblicka. Riksrevisionen (2014) konstaterar också att det finns en betydande komplexitet för den som ska gå i pension och att många val i det svenska pensionssystemet ofta kräver djupgående kunskap om systemet och konsekvenserna. Till följd av skiftet till avgiftsbestämda pensioner med valmöjligheter har kunskap och vilja också blivit än mer betydelsefulla för pensionsinkomstens storlek.

Mot bakgrund av att många individer har svårt att välja för egen del, och med tanke på komplexiteten och det långa tidsperspektivet kring pensionsbeslut, bör makar uppvisa samma passivitet som beskrivits för individer. För att göra ett optimalt val ska båda makarna ta beslut med hänsyn till den andres intjänande av pensionsrätter, val av pensionssparande och risktagande i pensionsinvesteringar. Vidare ska hänsyn tas till bådas hälsa och förväntad livslängd.

1.1.5 Valen finns inom premiepensionen som är liten men inte obetydlig

De två val som studeras i rapporten baseras på premiepensionen. Anledningen är att det inom den pensionen finns dessa val-situationer samt att det finns tillgång till individdata.⁵ Premiepensionen är dock för många en relativt låg inkomstkälla.

⁵ Val inom premiepensionen har varit av stort internationellt intresse inom forskningen. Pensionsreformen med premiepensioner har använts i många studier och har kallats the "Big Bang" i den svenska finansvärlden (Palme m.fl., 2007) eftersom nästan hela Sveriges arbetskraft fick möjligheten att välja fonder för deras premiepension. Premiepensionsvalet har bland annat analyserats utifrån hur reformen var designad och utifrån valarkitekturen, se till exempel Cronqvist och Thaler (2004). Andra aspekter som belysts är även könsskillnader i viljan att ta risk (Säve-Söderbergh, 2014), huruvida man byter fonder (Palme m.fl., 2007), samt genetisk påverkan på valet av finansiellt risktagande (Cesarini m.fl., 2010).

Premiepensionsmyndigheten (2009) visar emellertid att premiepensionen inte är obetydlig och kan komma att utgöra mellan 10-40 procent av den allmänna pensionen (beroende på hur individen valt att förvalta den)⁶. Eftersom kvinnor har lägre pensionsinkomster generellt blir också premiepensionen en viktigare pensionskälla för kvinnor än för män (ISF 2017).

1.1.6 Valen förväntas leda till mer jämställda pensioner

Om den mottagande partnern är den med lägst pensionsrätter av makarna leder både en pensionsrättsöverföring eller ett efterlevandeskydd till ökad jämställdhet i makarnas pensionsinkomster. Eftersom detta samtidigt kan leda till att den samhälleliga försörjningsbördan minskar för individer med låga pensioner kan mer jämställda pensioner även vara av värde ur samhällsekonomisk synpunkt. I takt med att premiepensionen blir en större inkomstkälla för kommande generationer kan valen även få en allt större betydelse för att åstadkomma mer jämställda pensioner i framtiden.

Eftersom premiepensionen inte är en så stor pensionsinkomst kan man tro att val av efterlevandeskydd och överföringar inte spelar någon större roll för mottagaren. Men att överföra pensionsrätter mellan makar har bedömts kunna bidra betydligt till att minska skillnaden i mäns och kvinnors pensionsinkomster (DS 2016:19). Till exempel gav den högsta möjliga pensionsöverföringen runt 10 400 kronor i tillskott till mottagarens pensionsrätter 2016. Med förräntning är effekten av en överföring också större ju tidigare den sker i ålder.

Även efterlevandeskydd kan ge betydande inkomstillskott för en efterlevande. Pensionsmyndigheten (2009) visar att den genomsnittliga förväntade premiepensionen är mellan 3 000 – 5 000 kronor per månad. Beroende på när man väljer att påbörja uttaget av sin premiepension kan ett efterlevandeskydd innebära att en

⁶ Prognoser från Pensionsmyndigheten visar att cirka 40 procent av pensionen kommer att komma från placeringar på kapitalmarknaden (Engström, 2013). Till exempel, en individ som är född 1930 och som pensionerades vid 65 års ålder fick cirka 80 procent av sin slutlön medan motsvarande siffra för en individ född 1995 beräknas vara runt 60 procent. Av dessa kommer hälften att bestämmas inom det allmänna pensionssystemet och hälften av kapitalmarknadens utveckling och individens investeringsval.

efterlevande änka eller änklings kan erhålla mellan 2 000 – 3 000 kronor per månad.

Vinsten i termer av att pensionerna blir mer jämställda ska emellertid vägas mot den kostnad som uppstår till följd av överföringen eller efterlevandeskyddet. Den senare beräknas kunna motsvara så mycket som 7–40 procent av värdet på pensionsrätterna beroende på den ålder vid vilken efterlevandeskyddet tecknas och storleken på pensionen (Riksrevisionen, 2014). Det betyder att de negativa ekonomiska konsekvenserna för den make eller maka som tecknar ett efterlevandeskydd eller överför sina pensionsrätter måste vägas mot vinsten.

1.1.7 Jämställda pensioner har länge varit en viktig fråga

Att pensionssystemet kan ge upphov till ojämställda pensioner är inte en ny fråga. Redan tidigt uppmärksammades hur ett ojämställt arbetsliv ger ojämställda pensioner samt åtgärder för att motverka dessa. Till exempel, redan under de första åren efter införandet av ATP-systemet diskuterades möjligheten att dela pensionsrätter mellan makarna (prop. 1997/98:151). En väsentlig anledning till detta var att man ville skapa regler som skyddade kvinnor som till följd av en skilsmässa inte fick del av makens pensionsrätter och därmed drabbades hårt ekonomiskt. Kvinnor saknade i större utsträckning än män egna pensionsrätter, ofta som en följd av en traditionell arbetsfördelning i hemmet.

Samma argument finns även i förarbetena som ligger till grund för de regler som gäller i dag (prop. 1997/98:151). Under beredningsarbetet med pensionsreformen utarbetades ett detaljerat förslag hur makar skulle kunna dela pensionsrätter mellan varandra för de födda år 1954 eller senare. Att dela pensionsrätter skulle vara frivilligt, ske fortlöpande, vara irreversibla, ske mot en reduktion i värdet och bara gälla de pensionsrätter som tjänats in under äktenskapstiden. Giftna och registrerade partners, men inte sambor, skulle kunna dela sina pensionsrätter.

Förslaget om att dela pensionsrätter genomfördes ej. Ett huvudproblem var beräkningen av garantipension och makarnas slutgiltiga pensionsgrundande inkomst, samt att mottagaren under vissa omständigheter kunde få en lägre garantipension efter

överföringen än om man inte fått överföringen. Detta var ett starkt vägande skäl eftersom det ansågs viktigt att effekten av en delning var förutsägbar för makarna.

I stället genomfördes förslaget men bara för premiepensionen. Syftet med att tillåta överföringar av premiepensionsrätter var detsamma som i förslaget om en delning av pensionsrätter; ”att i ett större perspektiv åstadkomma en utjämning av makarnas pensionsrättsförhållanden” (prop. 1997/98:151). Eftersom premiepensionen utgör en mindre del av pensionsrätterna skulle rätten till garanti-pension undantas. Dock framhöll beredningsarbetet att ”Det är samtidigt viktigt att utjämningstanken inte endast blir en illusion” (*ibid*) (se prop. 1997/98:151). I propositionen framhölls även att en delning av premiepensionsrätter också kan få ”avsevärd pensionsutjämning som såvitt avser nettoeffekten för den mottagande maken inte ligger långt ifrån det resultat som en delning skulle ha gett” (*ibid*).

1.2 Rapportens disposition

Denna studie studerar i vilken utsträckning de valmöjligheter inom pensionssystemet som syftar till att utjämna pensionsinkomster mellan makar utnyttjas, och vilka individer som gör sådana val. Studien belyser framförallt två situationer där dessa val spelar roll för jämställda pensioner: vid en make eller makas bortgång och vid skilsmässa eller separation. Studien syftar dock inte till att avgöra om de gjorda valen är optimala för individen eller ej.

Studien adresserar en mindre belyst aspekt av jämställda pensioner. Frågan om hur ett ojämnt arbetsliv leder till könsskillnader i pensioner är viktig och har studerats i hög grad. Däremot finns det mindre kunskap om hur en make eller makas val inom pensionssystemen och inkomster har betydelse.

Kunskapen om vilka individer som inom pensionssystemet väljer att göra pensionsinkomsterna mellan makarna mer jämställda är viktig, inte minst vid utformningen av framtida system och valsituationer. Vidare är den viktig för att identifiera lämpliga lösningar som kan minska skillnader mellan män och kvinnors pensionsinkomster. En väsentlig avgränsning i studien är dock att den studerar jämställda pensioner baserat på individer som lever i

parförhållanden. Den belyser i viss utsträckning även konsekvenser av valen för ensamstående, men fokus ligger på konsekvenser för makar. Av det skälet fångar rapporten möjligen inte heller upp den grupp som kan ha sämst ekonomiska förhållanden.

En avgränsning i rapporten är också att den behandlar val inom premiepensionen. Eftersom premiepensionen i dag bara utgör en mindre del av den allmänna pensionen och av de samlade pensionsinkomsterna speglar analysen därför en begränsad aspekt av den bredare frågan hur mer jämställda pensioner kan uppnås. Men vad rapporten kan åskådliggöra är pensionssystemets utformning med individuella val, och hur dessa i den nuvarande utformningen har svårt att bidra till mer jämställda pensioner. Något som var syftet med framförallt pensionsöverföringar.

En annan avgränsning är att studien bara belyser omfördelning av inkomster mellan makar inom det allmänna pensionssystemet. Makar kan förstås koordinera sina pensionsinkomster på annat sätt. Till exempel kan de göra egna kapitalöverföringar eller förändra äganderätten av andra tillgångar inom familjen. Men givet komplexiteten i att beräkna sådana överföringar, samt mot bakgrund av vanliga misstag funna inom beteendekonomisk forskning kring finansiellt beslutsfattande kan man dock tänka sig att denna form av individuella överenskommelser är relativt ovanliga. Därutöver visar undersökningar att många saknar kunskap om pensionskällor och pensionssystemet, och troligen därför också om hur systemet fördelar pensionsinkomsterna mellan makarna.

Frågor som berör pensionssystemet öppnar till viss del upp för en del andra frågor, t.ex. begränsning till äktenskap, arbetsutbudseffekter, vems är pensionen, osv. Dessa frågor diskuteras men avgränsas till att belysa de könsskillnader i pensionsinkomster som följer av makarnas val inom olika delar av det allmänna pensionssystemet, samt hur de förväntade pensionsinkomsterna påverkas av förvalsalternativens utformning. Av speciellt intresse är i vilken utsträckning och vilka makar det är som väljer efterlevandeskydd, överför pensionsrätter och koordinerar sina investeringar.

Det svenska pensionssystemet har tidigare belysts i två ESO-rapporter med huvudsakligt fokus på pensionssystemets övergripande hållbarhet (Barr, 2013) och beskattning av privat pensionssparande (Järliden-Bergström m.fl., 2010). Vad som inte tidigare har belysts är hur makar samordnar sina pensionsbeslut.

Vad denna rapport således kan bidra med är att ge en bättre bild av, och mer kunskap kring, hur makar väljer inom pensionssystemet och hur det påverkar pensionsinkomsternas fördelning mellan makar.

I kapitel 2 beskrivs hur pensionsinkomster tjänas in samt vilka möjligheter makar har att bestämma fördelningen av pensionsinkomsten. I kapitel 3 ges en översikt av den beteendekonomiska forskning som visar på begränsningar i individers beslutsfattande och därmed vilka ”misstag” individer tenderar att göra i olika valsituationer, speciellt inom pensionsområdet. I kapitel 4 beskrivs omfattningen samt vilka egenskaper som karaktäriserar de makar som har överfört premiepensionsrätter mellan varandra och genom det uppnått mer jämställda pensioner. I kapitel 5 beskrivs omfattningen samt vilka egenskaper som karaktäriserar de som valt efterlevandeskydd för sin premiepension. Där diskuteras även hur ett efterlevandeskydd kan vara ett medel för att uppnå mer jämställda pensioner. I kapitel 6 beskrivs om makar koordinerar sina val. I kapitel 7 diskuteras förslag på hur man genom förändringar i antingen regelverk eller i riktade informationsinsatser kan åstadkomma en mer effektiv utformning av pensionssystemet som kan bidra till mer jämställda pensioner. Slutligen, i kapitel 8, dras ett antal slutsatser och lärdomar utifrån de föregående kapitlen.

2 Hur makar kan påverka fördelningen av sina pensionsinkomster

För att ge en översikt av de möjligheter makar har att påverka sina framtida pensionsinkomster beskrivs nedan grundprinciperna för intjänande och uttagsregler inom de tre huvudsakliga pensionskällorna: den allmänna pensionen, tjänstepensionen och privat pensionssparande. Därefter beskrivs de medel makar har för att bestämma en framtida fördelning av sina pensionsinkomster.

2.1 Pensionskällor: intjänande- och uttagsregler

2.1.1 Den allmänna pensionen

Den första pensionskällan är den allmänna pensionen. Den innehåller tre komponenter: inkomstpension, premiepension och tilläggspension.

Den allmänna pensionen ser olika ut beroende på födelseår till följd av den pensionsreform som trädde i kraft 1999. För de födda 1954 eller senare består den allmänna pensionen både av inkomstpension och av premiepension. För personer födda mellan åren 1938–1953 består den allmänna pensionen av alla tre komponenterna. Framförallt är det tilläggspensionen som skiljer grupperna åt. Tilläggspensionen ersätter ATP som fanns i det gamla pensionsystemet. Till följd av övergångsregler minskas andelen tilläggspension ju senare man är född i perioden. För de födda år 1937 eller tidigare består den allmänna pensionen endast av tilläggspension (och eventuell garantipension).

Inkomstpensionen och tilläggspensionen är de största pensionskällorna inom den allmänna pensionen och beror i huvudsak på tre faktorer: individens pensionsgrundande inkomst, pensionsålder och på inkomstutvecklingen i Sverige.

Den pensionsgrundande inkomsten bestämmer hur mycket pensionsrätter som avsätts och beräknas utifrån individens inkomst från arbete minus en allmän pensionsavgift på 7 procent. Till sammans med att det finns ett inkomsttak för den pensionsgrundande inkomsten på 8,07 inkomstbasbelopp är bara inkomster under 7,5 inkomstbasbelopp pensionsgrundande. Till exempel var den högsta pensionsgrundande inkomsten 444 750 kronor per år, eller 37 063 kronor per månad, 2016. Inkomster såsom föräldrapenning, sjukpenning, sjuk- eller aktivitetsersättning och arbetslöshetsersättning är också pensionsgrundande. Även inkomster vid högskolestudier är pensionsgrundande.⁷

Den sammanlagda pensionsrätten som sparas till den allmänna pensionen motsvarar 18,5 procent av den pensionsgrundande inkomsten. Av dessa går 16 procentenheter till inkomstpensionen och 2,5 procentenheter till premiepensionen.

Premiepensionen är den tredje komponenten inom den allmänna pensionen. Som ovan beskrivet beror premiepensionens storlek på individens pensionsgrundande inkomst (och på när man är född), men den beror också på hur individen valt att förvalta den. Inom premiepensionssystemet har man möjlighet att välja hur pensionsrätterna ska förvaltas. Detta infördes då det nya pensionsystemet lanserades 2000.⁸ Man kan välja att placera avsättningarna i max 5 utav cirka 800 fonder (mängden fonder har varierat över tid). Fondurvalet består av aktiefonder, blandfonder, generationsfonder och räntefonder. För de som inte väljer att aktivt placera pensionsrätterna genom att själv välja fonder placeras avsättningarna i en fondportfölj, *AP7 Säfa* (Statens årskullsförvaltningsalternativ).

⁷ Nyblivna föräldrar får även pensionsrätter via "barnårsrätt" under de fyra första åren i barnets liv oavsett omfattning av föräldraledighet. Barnårsrätt ges bara till en av föräldrarna och föräldrarna kan välja vem av dem som ska få det. Systemet har förvalt att ge barnårsrätten till den av föräldrarna med lägst inkomst.

⁸ De första premiepensionerna började betalas ut 2001 och baserades på avsättningar gjorda under sex år tidigare. Dessa avsättningar utgjorde mellan åren 1995–1998 2 procent av den pensionsgrundande inkomsten. Från 1998 höjdes nivån till 2,5 procent.

Inom det allmänna pensionssystemet finns även ett grundskydd för ålderspensionärer som utgörs av garantipension, bostadstillägg för pensionärer, särskilt bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd. Garantipension ges till dem som har haft liten eller ingen förvärvsinkomst och baseras på hur många år man varit bosatt i Sverige. För att få full garantipension krävs minst 40-årig bosättning i Sverige från och med det år individen fyller 16 år till det år individen fyller 64 år. Garantipensionen minskas med antal år man inte varit bosatt i Sverige. 2016 var garantipensionen 7 863 kronor om individen var ogift, eller 7 014 kronor om individen var gift, och denne var född 1938 eller senare.

Bostadstillägget är den största tilläggsförmånen. Rätten och nivån på bostadstillägget bestäms utifrån bostadskostnad, inkomster och finansiella tillgångar. Beloppet varierar även beroende på civilstånd. Som ensamstående var det högsta bostadstillägget 5 090 kronor 2016. För att vara berättigad till bostadstillägg måste individen ha påbörjat uttag av hela pensionen samt ha fyllt 65 år. Utöver detta finns särskilt bostadstillägg. En individ som beviljats bostadstillägg enligt ovan regler men som inte når upp till en skälig levnadsstandard kan bli beviljad ett särskilt bostadstillägg.

Äldreförsörjningsstöd finns för pensionärer som har låg eller ingen pension, ej heller garantipension. Ett ytterligare villkor är att man är bosatt i Sverige. Nivån på äldreförsörjningsstödet bestäms utifrån principen att individen ska uppnå en skälig levnadsnivå. 2016 uppgick en skälig levnadsnivå för en ensamstående till 5 438 kronor per månad efter det att boendet var betalt. Nivån på äldreförsörjningsstödet justeras så att individen uppnår den nivån efter inkomster och boendekostnader är inräknade.

Uttagsreglerna för den allmänna pensionen fastställer att man kan välja att ta ut sin allmänna pension tidigast från det år man fyller 61 år. Individen måste således själv ansöka om när den allmänna pensionen ska börja betalas ut. Individen bestämmer även i vilken omfattning pensionen ska tas ut: 25 procent, 50 procent, 75 procent eller 100 procent.

Inkomstpensionen beräknas från den dag man går i pension genom att de intjänade pensionsavsättningarna delas med den beräknade återstående medellivslängden för alla i Sverige som är födda samma år. Månadsbeloppet som räknas fram betalas sedan ut

så länge individen lever. Det innebär att ju tidigare man tar ut sin pension desto lägre blir inkomstpensionen.

Vid uttaget av premiepensionen behöver individen göra tre val. Det första valet är att välja uttagsnivå för premiepensionen på antingen 25, 50, 75 eller 100 procent. Det andra är ett val av förvaltningsform till antingen traditionell försäkring eller fondförvaltning. Traditionell förvaltning innebär att man får ett garanterat belopp som betalas ut varje månad så länge man lever. Väljer man fondförvaltning behålls pensionsavsättningarna i de fonder individen valt. I det senare fallet varierar utbetalningens storlek med hur värdet av fondandelarna utvecklas. Det tredje valet är att man kan välja ett efterlevandeskydd. Det valet beskrivs mer i avsnitt 2.2.1.

2.1.2 Tjänstepensionen

Den andra pensionskällan är tjänstepensionen. Drygt 90 procent av alla anställda omfattas av kollektivavtalade tjänstepensioner. Det gäller såväl män som kvinnor. 2013 fick 92 procent av alla män och 94 procent av kvinnorna i 66 års ålder utbetald tjänstepension (ISF, 2015). Tjänstepensioner varierar mellan olika arbetsmarknadssektorer och förhandlas fram av de centrala parterna på arbetsmarknaden. De fyra största avtalsgrupperna är privatanställda tjänstemän (ITP), privatanställda arbetare (avtalspension SAF-LO), statligt anställda (PA 16) och landstings- och kommunanställda (KAP-KL och AKAP-KL). Inom avtalen finns olika regler för hur pensionsavsättningar tjänas in men vanligen beräknas de mot bakgrund av individens inkomst. Framförallt är tjänstepensionsavsättningarna betydande för de personer som har höga inkomster eftersom andelen som avsätts till pensionen är högre för inkomster över taket i socialförsäkringen (inkomster över 7,5 inkomstbasbelopp). För en övergripande och omfattande sammanfattning av tjänstepensionsavtalens villkor se ISF (2015). Tjänstepensioner kan vanligen tidigast tas ut vid 55 års ålder.

2.1.3 Privat pensionssparande

Den tredje källan är individens egna eller privata sparande till sin pension. Det kan bestå av olika finansiella tillgångar såsom kapital-

försäkringar som individen har avsatt över tid för att användas som pensionsinkomst. Det kan även bestå av reala eller finansiella tillgångar som individen planerat att använda som pensionsinkomst.

Före 2015 var privat sparande till pensionen avdragsgillt. Det gällde olika former av sparande i till exempel privata pensions- eller kapitalförsäkringar som inte kunde tas ut före 55 års ålder. Fram till 2015 var sparandet avdragsgillt upp till 12 000 kronor per år. Därefter minskade avdragsrätten till 1 800 kronor och togs bort helt från januari 2016.⁹

2.2 Olika möjligheter att påverka fördelningen av pensionsinkomster mellan makar

2.2.1 Pensionsrättsöverföring och efterlevandeskydd

Inom den allmänna pensionen finns två möjligheter för makar att påverka den framtida fördelningen av pensionsinkomsterna. Den första är att man kan överföra pensionsrätter från premiepensionen till en make eller maka, eller registrerad partner. Pensionsrätter från inkomstpensionen kan däremot varken fördelas till en maka, make, partner eller barn, ej heller vid dödsfall eller skilsmässa. Den andra möjligheten är att välja ett efterlevandeskydd för sin premiepension. Någon möjlighet att välja efterlevandeskydd för inkomstpensionen finns däremot inte.

Nedan beskrivs dessa valmöjligheter mer detaljerat:

(i) Överföring av premiepensionsrätter

Nuvarande regelverk beviljar överföringar av pensionsrätter från premiepensionen till en make, maka eller registrerad partner, dock ej till en sambo. Överföringen görs genom en skriftlig anmälan och sker i december då nya pensionsrätter läggs till premiepensionskontot. Endast hela pensionsrättsbeloppet kan överföras. Eftersom pensionsrätter till premiepensionen motsvarar 2,5 procent av den

⁹ Kvinnor har i högre utsträckning använt denna sparandeform än män. 2010 hade runt 40 procent av kvinnor mellan 20–64 år ett privat pensionssparande, medan samma andel bland män var 33 procent. Efter sänkningen av avdragsrätten minskade dessa andelar till 26 respektive 22 procent 2015 (SCB, 2015).

pensionsgrundande inkomsten, och det finns ett tak för den högsta pensionsgrundande inkomsten (7,5 inkomstbasbelopp), finns det ett tak för hur hög överföringen kan bli. 2016 motsvarade det cirka 11 120 kronor.

För att göra överföringen försäkringsmässigt neutral minskas pensionsrätten som överförs med 6 procent (från november 2016). Anledningen är att man antar att de flesta överföringar görs från män till kvinnor. Eftersom kvinnor i genomsnitt lever längre än män förväntas premiepensionen betalas ut under längre tid (se mer detaljer i Barr, 2013) och blir därmed lägre. Vid införandet av premiepensionen år 2000 var procentsatsen 14 procent. Till följd av justerade livslängdsantaganden sänktes avgiften till 8 procent 2008 och därefter till 6 procent från november 2016 (gäller för pensionsrätter intjänade under 2015).¹⁰ 2016 motsvarade därför den högsta erhållna överföringen för en mottagare cirka 10 452 kronor.

Premiepensionsrätter kan också överföras och tas emot utan begränsning beroende på ålder eller genomfört pensionsuttag. Rätten till garantipension påverkas inte heller av att man överfört eller mottagit premiepensionsrätter. Ett villkor är dock att mottagaren är försäkrad eller har tillgodoräknats premiepensionsrätt tidigare.

Överföringen går inte att ångra. Det betyder att vid en eventuell skilsmässa är överföringen bestående och kan inte återkallas. De räknas heller inte in som tillgångar i en bodelning. Överföringarna sker fortlöpande och upphör först om en skriftlig anmälan lämnas till Pensionsmyndigheten. Även vid skilsmässa upphör överföringen automatiskt från och med det år då äktenskapet upplöses. Om mottagaren avlider upphör överföringen från och med det år personen avled. Om överföraren avlider upphör överföringen året efter dödsfallet.

(ii) Efterlevandeskydd inom premiepensionen

Vid den första utbetalningen av premiepensionen kan man välja ett efterlevandeskydd till förmån för sin make, maka, registrerade partner eller sambo. För den senare gruppen gäller att man har eller har haft barn tillsammans. Det är huvudsakligen bara vid detta

¹⁰ Dessa justeringar baseras på SCBs livslängdsprognoser för åren 2015–2110. Prognosen för skillnad i livslängd mellan kvinnor och män var 1,8 år, räknat från 65 års ålder, för justeringen gjord år 2016. Motsvarande könsskillnad var 3,1 år för prognosen 2008, och 5,2 år för prognosen 1998, se Pensionsmyndigheten (2016).

tillfälle man kan välja ett efterlevandeskydd. Undantagen är om man får barn, gifter sig eller ingår i ett registrerat partnerskap och anmäler det inom 3 månader efter förändringen.

Efterlevandeskyddet innebär att en efterlevande make, maka, registrerade partner eller sambo får utbetalningen av premiepensionen.

Att välja ett efterlevandeskydd sker mot en kostnad. Eftersom utbetalningen med ett efterlevandeskydd tar hänsyn till två separata livslängdsantaganden blir beloppet lägre än utan efterlevandeskydd. Det kommer också spela roll vid vilken ålder det tecknas och på makans eller makens ålder. Om man väljer efterlevandeskydd tilldelas man också lägre arvsvinster från övriga kollektivet. Kostnaden uppskattas kunna motsvara ett värde mellan 7-40 procent av utbetalningen (Riksrevisionen, 2014).

Viktigt är att efterlevandeskyddet inte kan avslutas annat än vid skilsmässa eller om samboförhållandet upphör och detta anmäls inom tre månader efter att förhållandet upphört.

2.2.2 Återbetalningsskydd

Det finns inga möjligheter att föra över pensionsrätter mellan makar inom tjänstepensionsavtalen. Pensionsrätterna är individuella och kan således inte överföras eller ges bort till någon.

Däremot finns det inom de flesta avtalsområden möjlighet att teckna ett efterlevandeskydd, så kallat återbetalningsskydd, och på så sätt påverka fördelningen av inkomsterna mellan makarna. Ett sådant kan inte bara tecknas med en make, maka, sambo och registrerad partner utan även med barn som förmånstagare.

I vanliga fall behöver individen aktivt välja att teckna ett återbetalningsskydd till sin tjänstepension. I en av de fyra stora avtalsgrupperna, kommun och landstingsanställda (KAP-KL och AKAP-KL), är dock återbetalningsskydd förvalt men kan väljas bort. För de tre andra avtalsgrupperna är återbetalningsskyddet valbart men inte förvalt.

Till skillnad från efterlevandeskyddet i premiepensionen kan man vanligen välja bort, eller välja till ett återbetalningsskydd under intjänandeperioden (ibland finns krav på hälsoprövning). När man tagit ut pensionen är det inte längre valbart, men kan tas bort. I

vissa fall finns en övre gräns för hur länge återbetalningsskyddet gäller. De kan, till exempel, vara reglerade att gälla i max 20 år efter det att man påbörjat sin utbetalning.

På samma sätt som för efterlevandeskydd är tecknandet av ett återbetalningsskydd inte förenat med en avgift men sker mot en indirekt kostnad. Genom ett återbetalningsskydd blir tjänstepensionen lägre till följd av den årliga arvsvinst man avstår från. Den indirekta kostnaden varierar även beroende på åldern vid vilken man väljer att teckna återbetalningsskyddet. En ungefärlig uppskattning gjord av AMF är att tjänstepensionen blir ca 10 procent lägre med återbetalningsskydd (AMF, 2016). Om återbetalningsskyddet tecknas när man är under 60 år beräknas kostnaden bli runt 0,5 procent av kapitalet per år jämfört med 7 procent om man tecknar ett återbetalningsskydd vid 85 års ålder.

2.2.3 Alternativa överföringar och efterlevandeskydd

Även om det inte går att överföra pensionsrätter mellan makar inom andra pensionskällor än premiepensionen, eller inom vissa teckna efterlevandeskydd, finns det andra möjligheter att utjämna pensionsinkomster mellan makarna.¹¹ Dessa innefattar diverse olika privata transaktioner eller kontrakt om äganderättsfördelning mellan makar. En möjlighet är till exempel att man tecknar separata livförsäkringar som faller ut vid dödsfall med maken eller makens som förmånstagare. Dessa kan tecknas på olika belopp beroende på vem som förväntas ha lägst eller högst förväntad pensionsinkomst. En annan möjlighet är att göra ena partnern till förmånstagare i en kapitalförsäkring. Därutöver är ytterligare en möjlighet att amortera av en gemensam fastighet och genom detta justera äganderätten.

¹¹ Det finns även andra efterlevandeskydd till anhöriga inom såväl den allmänna pensionen som inom tjänstepensionen. Eftersom de inte är valbara är de inte föremål för undersökning i denna rapport. Inom den allmänna pensionen kan man få efterlevandepension för anhörig som är yngre än 18 år, make/maka, registrerad partner eller änka. Dessa inkluderar barnpension (en ersättning om ena eller båda föräldrar dör), omställningspension (en ersättning till en efterlevande make, maka, registrerad partner eller sambo (som har eller har haft gemensamma barn eller som varit gifta eller registrerade partners) under 65 år) och änkepension (ersättning endast för kvinnor gifta före den 31 december 1989). Änkepension finns även för kvinnor födda 1945 eller senare som varit gifta hela tiden fram till dödsfallet och som har tjänat mindre än maken. Även inom vissa tjänstepensionsavtal kan ersättning ges till efterlevande från tjänstegrupplivförsäkringar.

3 Beteendeekonomisk forskning om individers problem att fatta ”rätt” pensionsbeslut

Beteendeekonomisk forskning visar generellt att många som ställs inför komplicerade ekonomiska beslut har svårt att fatta ”rätt” beslut och därför begår misstag (Kahneman, 2011; Della Vigna, 2009). För att ge en översikt av resultat kring individers förmåga att välja beroende på valarkitektur och förhandsvalda alternativ inom pensionsområdet beskrivs nedan övergripande de viktigaste forskningsresultaten. Beskrivningen är inte uttömmande och syftar främst till att belysa forskning kring individers kunskap och förmåga att välja inom pensionsområdet. För en längre redovisning av resultat inom beteendeekonomisk forskning se ESO-rapporten ”När det rätta blir det lätta” (Ramsberg, 2016).

Felaktiga finansiella beslut kan få stora konsekvenser för individen. Det kan till exempel leda till att man inte lyckas uppnå ett långsiktigt sparmål, att man tar stora ekonomiska risker utan att inse det och därför inte förutser de eventuella följderna, eller att man på grund av för låg spridning mellan olika placeringsalternativ får en låg riskjusterad avkastning (man får en låg förväntad avkastning men med en hög risk). Sammantaget innebär det att både kunskapen om hur man väljer och viljan att aktivt välja investeringsform är viktig för pensionsinkomstens storlek.

Denna översikt av forskningsresultat baseras på *individers* beteende och misstag vid val inom pensionsområdet och ej makars. Anledningen är att forskningen gjorts på individer och inte på par eller makar. Men mot bakgrund av komplexiteten i pensions-systemet och det långa tidsperspektivet är det rimligt att tro att samma svårigheter som beskrivs nedan för individer även gäller makar.

3.1 Finansiella "misstag" inom pensionsområdet

En växande litteratur har undersökt om individer har tillräckliga kunskaper eller tillräcklig förmåga att fatta informerade finansiella beslut. Denna forskning har visat att många vuxna inte klarar enkla uträkningar och saknar förståelse av vanligt förekommande finansiella begrepp och koncept (se till exempel Lusardi och Mitchell 2014). Baserat på svar på tre grundläggande frågor om effekten av ränta och inflation, samt sambandet mellan risktagande och avkastning finner denna forskning att många saknar vad som benämns som "financial literacy" eller "finansiell förmåga". Finansiell förmåga syftar inte till att mäta om individer har kunskaper inom finansiell ekonomi utan syftar till att mäta om individer har grundläggande baskunskaper om hur till exempel sparande påverkas av räntan eller inflationen. Man har också visat att det framförallt är de med låg finansiell förmåga som mer sällan planerar och sparar till sin pension (se till exempel Ameriks m.fl. 2003; Lusardi och Mitchell 2011; och för Sverige Almenberg och Säv-Söderbergh 2011), mer sällan investerar i aktier (van Rooij m.fl. 2012), och oftare har problem med sin skuldsättning jämfört med dem som har högre finansiell förmåga.

Annan forskning, bland annat psykologisk och national-ekonomisk forskning, visar också att många individer gör "misstag", eller tar beslut med oanade konsekvenser, när de väljer egna investeringsalternativ. En viktig slutsats från denna forskning är att många tenderar att hamna i det förvalda alternativet (dvs. icke-valsalternativ). Detta har visat sig betydelsefullt såväl för pensions-sparande (se t.ex. Madrian och Shea 2001; Agnew m.fl. 2003) men också inom premiepensionssystemet (se t.ex. Engström och Westerberg 2003; Cronqvist och Thaler 2004).

Att man har låg diversifiering givet samma risk är ett annat vanligt "fel" som belyses i litteraturen (för en översikt se Barber och Odean 2013), man lägger så att säga "alla ägg i en korg". Även att man byter fonder i för hög eller för liten utsträckning har belysts (för en studie på svenska data se Andersson 2007). Ett annat återkommande misstag är s.k. "home bias", att man gärna investerar i sitt eget hemland trots att det kanske inte är i det landet som man uppnår högsta riskjusterade avkastningen (för en studie på svenska data se Palme, Sundén och Söderlind 2007).

Andra beslutsregler som kan leda till felaktiga investeringar och som belysts inom forskningen (för en översikt se Benartzi och Thaler 2007) är att följa enkla tumregler, investera i de alternativ som presenteras först, eller välja utifrån fördelningen i utbudet (såsom andel aktiefonder eller andel räntefonder) eller utifrån valblanketten (för studier på svenska data se Cronqvist och Thaler 2004; Hedesström m.fl. 2004). Det är framförallt individer med låg utbildning, låg inkomst eller låg förmögenhet som oftare tenderar att göra olika typer av investeringsmisstag (Agarwal och Mazumder 2013).

Baserat på ett representativt urval av Sveriges befolkning och med samma frågor som använts tidigare i internationella studier visar Almenberg och Widmark (2011) att många saknar elementära finansiella kunskaper även i Sverige. Man finner även här att de som framförallt saknar finansiell förmåga är de med lägre utbildning, äldre (men också unga), de med låga inkomster och förmögenheter. Baserat på samma grupp finner Almenberg och Säve-Söderbergh (2011) också att individer med lägre finansiell förmåga planerar mindre inför ålderdomen och pensionen.

3.2 Könsskillnader i "misstag" inom pensionsområdet

Ett återkommande och utmärkande resultat i den internationella litteraturen är att kvinnor har låg finansiell förmåga i större utsträckning än män (Bucher-Koenen m.fl. 2016; Lusardi och Mitchell 2011). Finansiell förmåga mäts då utifrån svaren på tre specifikt utformade frågor (Lusardi och Mitchell 2011). Almenberg och Säve-Söderbergh (2011) finner samma mönster även i en svensk undersökning gjord år 2011.

Man har funnit liknande könsskillnader även i andra länder. I en studie av åtta länder (däribland den svenska studien) fann man samma mönster i alla länder: kvinnor svarade rätt mer sällan än män och kvinnor svarade oftare "vet ej" på dessa frågor (Bucher-Koenen m.fl. 2016). Vad detta visar är att kvinnor skulle kunna vara överrepresenterade inom de grupper som tar felaktiga finansiella beslut eller begår investeringsmisstag på grund av att de saknar finansiell kunskap. Vidare kan kvinnors större benägenhet att svara

"vet ej" i stället för att gissa vara ett tecken på att de saknar självförtroende i finansiella frågor.

Baserat på val inom amerikanska tjänstepensioner ("401-k plans") har man funnit att kvinnor också varit mindre aktiva väljare och mer benägna att välja det förvalda alternativet än män (Madrian och Shea 2001). Dock visar Engström och Westerberg (2003) att kvinnor varit mer aktiva än män vid lanseringen av premiepensionsvalet. Forskning baserad på amerikanska professionella investerare visar också att manliga investerare varit mer aktiva än de kvinnliga investerarna men att männen förlorade på den högre aktiviteten (Barber och Odean 2001).

4 Överföring av pensionsrätter mellan makar

En av de tydligaste möjligheter makar har att aktivt påverka och utjämna sina framtida pensionsinkomster mellan varandra inom pensionssystemet är att överföra pensionsrätter. Makarna kan genom en överföring till exempel utjämna en eventuell snedvridning i inkomster som uppstått om ena maken eller maken arbetat mindre till följd av större ansvar för gemensamma barn. Alternativt kan en överföring bidra till utjämning för den part som har arbetat till lägre lön och därmed förväntas få lägre pension. Det som också utmärker överföringar av pensionsrätter är att de är irreversibla och bestående. De består därför även vid skilsmässa, eller vid någon av makarnas bortgång.

Överföringar av pensionsrätter är tillåtna inom premiepensions-systemet. Genom överföringar av sina premiepensionsrätter kan makar således justera den framtida inkomstfördelningen av premiepensionen och därigenom göra sina pensionsinkomster mer jämställda.

Sammantaget visar dock nedan att överföringar av pensionsrätter används i mycket liten utsträckning. Antalet nytillkomna per år är också mycket lågt. Mottagare är till övervägande del gifta kvinnor, varav 90 procent har fått en överföring mer än en gång och i 20 procent av fallen har de fått överföringar alla år.

Trots det låga utnyttjandet av överföringar bidrar de överföringar som görs emellertid till att öka jämställdheten i pensionsinkomster. Det är nästan uteslutande män som överför till kvinnor och det är i mycket hög grad de makar där kvinnan har låg inkomst relativt sin make som överför. Det finns även ett persistent beteendemönster – givet att man överfört en gång är det mycket sannolikt att man fortsätter göra det.

Systemet med frivilliga överföringar av pensionsrätter är således i viss bemärkelse ett effektivt sätt att öka jämställdheten i pensionsinkomster, men har med nuvarande utformning och utnyttjande en högst begränsad effekt.

4.1 Varför vill man överföra pensionsrätter?

Vilka drivkrafter finns att vilja göra en överföring? Ett första skäl att göra en pensionsrättsöverföring kan vara att höja den framtida pensionen för den av makarna som har lägst inkomst och som därmed förväntas få lägre pension. En överföring av pensionsrätter kan också vara ett sätt att ekonomiskt kompensera den make eller maka som har arbetat deltid, tagit ut mer föräldraledighet eller varit hemma med sjukt barn, som följd av större ansvar för hushållsarbete med gemensamma barn. Motiveringen till att överföra kan även grundas i värderingar, att man föredrar mer jämställdhet. Mot bakgrund av att fler kvinnor än män jobbar i låglöneyrken och oftare tar ett större ansvar för barn och att de därav får låg pension kan man därför förvänta sig att det oftare är maken som gör överföringen.

Lägre beskattning kan också vara ett skäl. Om en av makarna har en relativt hög lön, och således kommer få en hög pension, kommer pensionen att beskattas med en högre marginalskatt än vad som är fallet för maken med den lägre pensionen. Med en överföring kan makarnas gemensamma beskattning sänkas. Detta förutsätter dock att makarna är gifta under tiden premiepensionen betalas ut.

Även kunskap om konsekvenserna av, men även kännedom om (eller intresse för) möjligheten, att överföra pensionsrätter kan vara viktiga skäl till att man överför. Framförallt kan bristande kunskap om konsekvenserna av att överföra vara skäl till att man inte överför.

4.2 Data

För att närmare studera överföringar av pensionsrätter inom premiepensionen används individuppgifter över mottagna pensionsrätter från Pensionsmyndigheten mellan åren 2001–2015.

Dessa mottagna pensionsrätter motsvarar givarens intjänade pensionsrätter mellan år 2000–2014. Individuppgifterna har genom SCB matchats med individuppgifter från registerdata över inkomst, utbildning, kön, ålder m.m. mellan åren 2000–2014. Vidare har individuppgifter från registerdata för den maken, maken eller den registrerade partnern matchats till varje individ. Sammanlagt finns data över 114 025 observationer av mottagna överföringar mellan åren 2001–2015.

4.3 Hur många tar emot pensionsöverföringar och vilka är det?

4.3.1 Få mottagare och nästan enbart gifta kvinnor

Mycket få individer har mottagit en premiepensionsöverföring. Figur 4.1 visar andelen gifta kvinnor respektive män som mottog premiepensionsrätter från sin make eller maka mellan åren 2001–2015 (året som anges i figuren motsvarar det år som pensionsrätten tjänades in). Som figur 4.1 visar är det som högst något över 0,5 procent av alla gifta kvinnor som mottog en överföring från sin make. Män är mottagare i än mindre utsträckning. Som mest är det 0,01 procent av gifta män som mottog pensionsrätter från sin maka mellan åren 2001–2015.

Även registrerade partners kan överföra pensionsrätter. Då det görs i så liten utsträckning (se online appendix figur 1), endast 2-3 personer per år, bortser analysen nedan från denna grupp.

Figur 4.1 Andelen kvinnor respektive män som fick en pensionsöverföring från sin make eller maka inom gifta par mellan åren 2001–2015 (året i figuren avspeglar det år pensionsrätten tjänades in)

Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

I genomsnitt erhöll en mottagare ett värde av 6 936 kronor mellan åren 2001–2015. Lägsta överföringen var 63 kronor och högsta var 10 668 kronor. Som beskrivits ovan i avsnitt 2.2.1 beror storleken på överföringen av hur mycket pensionsrätt givaren tjänat in året före det att mottagaren får pensionsrätten. Endast hela värdet av ett års pensionsrätter kan överföras och det går inte att överföra tidigare intjänade pensionsrätter. Eftersom det också finns ett tak för hur höga pensionsrätter man årligen kan tjäna in till sin premiepension är överföringen begränsad till att motsvara som högst 2,5 procent av 7,5 inkomstbasbelopp per år.

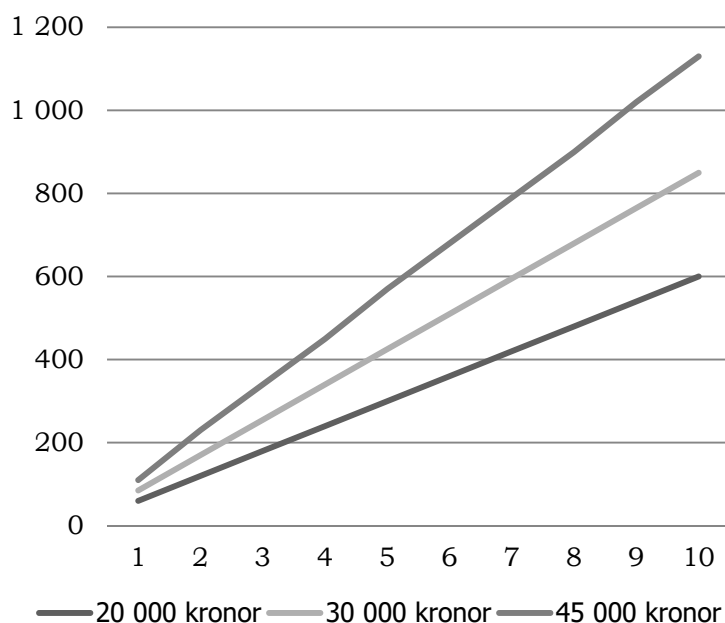
4.3.2 Majoriteten av de som fått överföringar har fått det under flera år

Valet att överföra pensionsrätter är för många stabilt under perioden. Många av de som fått en överföring har också mottagit överföringar under tidigare år. Fler än 85 procent av de som mot-

tog en överföring 2015 hade fått det mer än en gång tidigare. Av alla de mottagare som var gifta någon tid mellan åren 2000–2014 har runt 10-15 procent fått överföringar varje år under hela perioden. Om man enbart studerar de som varit gifta under hela perioden (eftersom antalet överföringar kan vara begränsade av att man inte varit gift under hela perioden) har en femtedel fått överföringar under alla år i perioden (se hela fördelningen i online appendix figur 2).

Till följd av att det stora flertalet mottagare är desamma under den studerade perioden innebär det att 114 025 observationer motsvarar endast 16 347 enskilda mottagare totalt under hela perioden (se antalet nytillkomna mottagare per år i figur 3 i online appendix). Dessa har i genomsnitt mottagit 3,2 antal överföringar.

Figur 4.2 Tillskottet i kronor till mottagarens slutliga livsvariga pension efter 1-10 års överföringar utifrån tre exempel på givarens månadslön

Källa: Pensionsmyndigheten, (2017).

Pensionsmyndigheten visar att överföringar kan ge betydande tillskott till mottagarens totala pension (Pensionsmyndigheten, 2017).

Tillskottet beror dels på vad givaren tjänar (eftersom det bestämmer mängden pensionsrätter), dels under hur många år överföringen sker. Ju mer givaren tjänar och ju fler år överföringen sker, desto större blir effekten på mottagarens totala pension. Figur 4.2 visar effekten på mottagarens totala pension beräknat som tillskott per månad för en livslång utbetalning utifrån tre exempel på givarens månadsinkomst.

Figur 4.2 visar att om maken överför sina premiepensionsrätter under exempelvis 7 år och i genomsnitt tjänar 30 000 kronor per månad ger det cirka 600 kronor mer per månad för maken. Ökningen i pensionen gäller livsvarigt för maken. Om makens genomsnittsinkomst i stället är 20 000 kronor blir överföringsvärdet runt 400 kronor per månad för maken.¹² Ju mer maken tjänar och ju fler år överföringen sker, desto större blir effekten på makans pension.

4.3.3 Yngre kvinnor och de med högre inkomster är oftare mottagare

För att jämföra hur mottagande kvinnor och män skiljer sig från de som inte mottagit en överföring jämförs kvinnor och män som var gifta 2014. Under 2014 levde 3 213 881 individer som gifta. Av dem mottog 8 922 en pensionsöverföring, varav 98 procent av överföringarna skedde från en gift man till sin fru.

Genomsnittsåldern för första gången en överföring mottogs var 51 år för kvinnor och 54 år för män. De åldersgrupper där överföringar är vanligast är 45-54 år och 55-64 år. De åldersgrupper där överföringar är minst förekommande är bland de som är yngre än 34 år eller är äldre än 65 år. Liknande mönster gäller för givare bland vilka genomsnittsåldern är 52 år.¹³

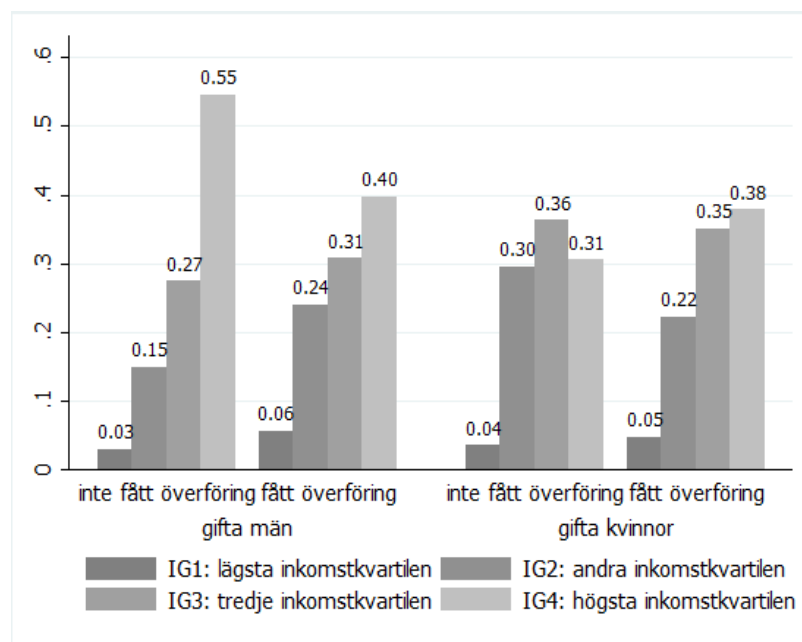
¹² Om till exempel maken har en pension som motsvarar genomsnittet för 72-åriga kvinnor år 2014 på cirka 14 000 kr, motsvarar tillskottet en ökning med 4 procent för kvinnan.

¹³ Åldersfördelningen för när man fick den första överföringen är: 3 procent är yngre än 34 år, 22 procent är 35-44 år, 33 procent är 45-54 år, 38 procent är 55-64 år och 4 procent är 65 år eller äldre. Motsvarande åldersfördelning bland givare är: 2 procent är yngre än 34 år, 18 procent är 35-44 år, 30 procent är 45-54 år, 44 procent är 55-64 år och 6 procent är 65 år eller äldre.

Kvinnor som mottagit en överföring har oftare en make som är äldre än dem själva. Fler än 80 procent har fått överföring från en givare som är äldre än mottagaren.

Om man jämför mottagare med övriga gifta makar finner man att mottagare oftare finns bland höginkomsttagare. Figur 4.3 visar andelen som valt att överföra baserat på den inkomstgrupp de tillhör.¹⁴ Mottagande kvinnor är i viss mån även underrepresenterade i gruppen med de näst lägsta inkomsterna.

Figur 4.3 Andelen kvinnor och män som fått en överföring uppdelat efter mottagarens inkomstgrupp, 2015

Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

¹⁴ Fyra inkomstgrupper används och baseras på inkomstkvartil där IG 1 och IG 4 innefattar de med de lägsta respektive de högsta inkomsterna.

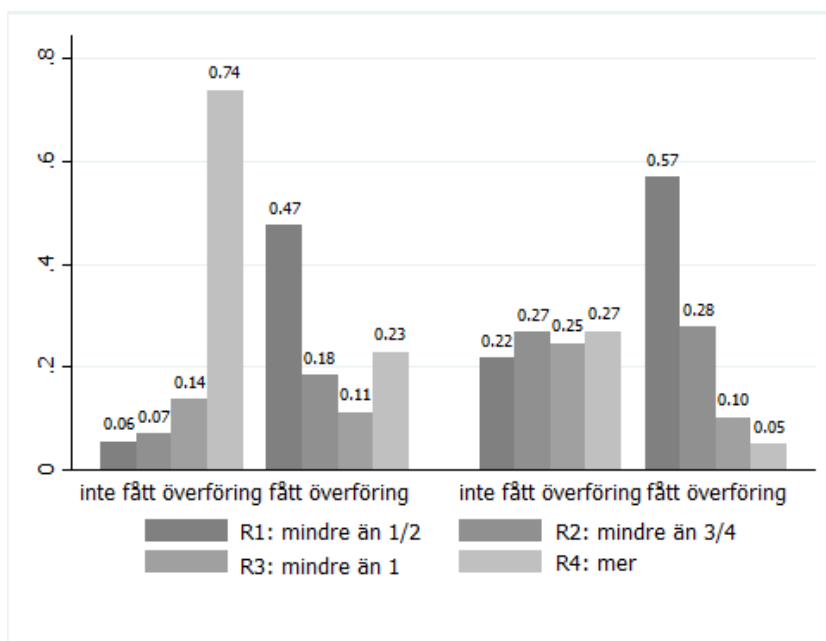
4.3.4 Kvinnor som får överföringar har oftast lägre inkomst än sin make

Kvinnor som fick en pensionsöverföring 2015 hade betydligt lägre inkomst än sin make. Figur 4.4 visar andelarna som mottagit en pensionsöverföring indelat efter hur mycket de tjänar relativt maken eller maken (relativinkomsten).¹⁵ Som figur 4.4 visar är den största gruppen (57 procent) som får överföringar kvinnor som har en inkomst som är lägre än hälften av makens inkomst. Endast 5 procent av kvinnorna som får en överföring tjänar lika mycket eller mer än sin make. Av de få män som är mottagare ser mönstret något annorlunda ut med mer jämn fördelning mellan grupperna.¹⁶

¹⁵ Relativinkomsten räknas ut som kvoten mellan mottagarens och givarens disponibla inkomst. Om kvoten är lägre än 1/2 innebär det att mottagaren tjänar mindre än hälften av givarens inkomst. Denna grupp betecknas som R1. I den andra gruppen, R2, ingår mottagare som tjänar mer än hälften men mindre än tre fjärdedelar av givarens inkomst. I R3 ingår mottagare som tjänar lika eller mindre än givaren, men mer än tre fjärdedelar dennes inkomst. Slutligen i grupp R4 återfinns mottagare som tjänar mer än givaren.

¹⁶ Mottagare har betydligt lägre disponibel inkomst än givarna i genomsnitt. Medan års-genomsnittet av disponibel inkomst för mottagare är cirka 192 500 kronor har givare motsvarande inkomst på 480 000 kronor. Det finns även en stor skillnad i inkomstspridning. Till exempel har den procent av mottagare med lägst disponibel inkomst en genomsnittsinkomst på cirka 16 000 kronor jämfört med 137 000 kronor bland givarna. Inom den procenten med högst disponibel inkomst har mottagarna runt 460 000 kronor i årsinkomst jämfört med 1 970 000 kronor för givarna.

Figur 4.4 Fördelningen av mottagare utifrån relativinkomsten (RI) mellan givaren och mottagaren, år 2015.

Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

4.4 Vad utmärker de som mottagit överföringar?

Baserat på ovan redovisade medelvärden går det inte att särskilja olika faktorer betydelse för valet att överföra pensionsrätter, eller vilka egenskaper som i sig har en betydande roll. Till exempel kan man tänka sig att skillnaderna i överföringar mellan makar med olika relativinkomster beror på att de har hög inkomst snarare än på att de har olika relativinkomst. Det man vill identifiera är de egenskaper som har ett starkt samband med pensionsrättsöverföringar även när hänsyn tagits till samverkande faktorer såsom inkomst, utbildning mm.

Ruta 4.1 Vem får pensionsöverföring?

I större utsträckning är det en gift kvinna, runt 55 år som är höginkomsttagare, med en högutbildad make, men som har en inkomst som betydligt understiger makens.

Den metod som används för att testa samband är att skatta regressionsmodeller. Baserat på regressionsmodellerna får man justerade medelvärden och man kan testa vilka egenskaper som ger ett statistiskt säkerställt samband med sannolikheten att överföra pensionsrätter. De egenskaper som beaktas i regressionsmodellerna är kön, ålder, utbildning, disponibel inkomst, relativinkomst, åldersskillnad och äktenskapslängd. Metoden och resultaten beskrivs mer utförligt i online appendixet, se del II. Resultaten redovisas i online appendix tabell 1 och sammanfattas i *Ruta 4.1*.¹⁷

4.4.1 Kvinnor får oftare överföringar oavsett socioekonomisk bakgrund

Överföringar görs till kvinnor i större utsträckning än män oavsett makans socioekonomiska ställning. Regressionsanalysen visar att de makar som fått makens pensionsrätter har fått det oavsett egen inkomst, ålder, utbildning, eller makens ålder, utbildning och inkomst, men även oavsett hur mycket de tjänar relativt maken.

Kvinnor som själva är höginkomsttagare har högre sannolikhet att få makens pensionsrätter än kvinnor som är låg- eller medelinkomsttagare. Inkomst och inkomstgruppstillhörighet har ett starkt positivt samband med att få en överföring, allt annat lika. Utöver det visar analysen att det är vanligast att få pensionsrättsöverföring i åldersgruppen 55-64 år, allt annat lika. Det finns inget samband mellan överföringar och makans utbildning.

¹⁷ Totalt analyseras 9 297 individer. Eftersom 9 052 av dessa är kvinnor och 245 är män kan resultaten tolkas som i huvudsak en beskrivning av mäns överföringar till kvinnor.

4.4.2 Kvinnor får oftare överföring om maken är högutbildad, äldre än henne, och han tjänar mer än hon

Givarens – makens – egenskaper spelar också stor roll. Eftersom det nästan uteslutande är män som är givare ersätts givare synonymt med maken nedan.

Relativinkomsten mellan makarna har ett starkt negativt samband med överföringar, allt annat lika. Ju större skillnad i inkomst och ju mindre maken tjänar relativt maken, desto vanligare att man fått en överföring. De kvinnor som mottar en överföring har också oftare en make med högre utbildning. Maken är också oftare äldre än kvinnan.

4.4.3 Kvinnor som får överföringar under många år är höginkomsttagare och har en make som tjänar mer än dem själva

Det är även intressant att undersöka vilka egenskaper som utmärker de mottagare som fått mer än en överföring. En sådan analys finns beskriven mer utförligt och redovisas i sin helhet i online appendix, del II och tabell 2. *Ruta 4.2* sammanfattar resultaten. Analysen omfattar enbart de personer som mottagit en överföring och som var gifta mellan åren 2001–2015.

Ruta 4.2 Av alla som fick en överföring mellan åren 2001–2015, vilka har fått flest gånger?

Mönstret är stabilt: i större utsträckning är det en kvinna, 45-54 år, som är höginkomsttagare men som tjänar betydligt mindre än maken.

Regressionsanalysen visar att det oftare varit kvinnor med hög inkomst som fått många överföringar under den studerade perioden. De som fått fler än en överföring finns också i högre grad i par där inkomstskillnaderna mellan makarna är stora. Det finns inget samband mellan att överföra och vare sig givarens eller mottagarens utbildningsnivå.¹⁸

¹⁸ Eftersom antalet kvinnor som överför pensionsrätter till sin make är så lågt har regressionsmodellen testats separat för kvinnor respektive män. Resultaten för kvinnor är likvärdiga de som beskrivits ovan, se online appendix tabell 2, medan de för män skiljer sig; sannolikheten att få fler överföringar för män har bara samband med att vara ung och i viss mån att ha en högre utbildning.

5 Valet av efterlevandeskydd

Att välja ett efterlevandeskydd till sin pensionsinkomst är den andra möjligheten för makar att utjämna sina framtida pensionsinkomster mellan varandra. I grova drag innebär det att man mot sänkt pension skyddar ens efterlevandes ekonomi genom att denne ärver pensionen. En individ som väljer ett efterlevandeskydd avstår således från konsumtion för att den efterlevande maken eller maken ska uppnå eller kunna bibehålla en viss inkomst även efter individens bortgång.

Val av efterlevandeskydd kan bidra till mer jämställda pensioner. Givet att dessa oftare väljs till förmån för kvinnan i förhållandet och kvinnan är den som har lägst inkomst av makarna (samt längst förväntad livslängd), leder efterlevandeskydd till mer jämställda pensionsinkomster. Även om det inte avspeglar en mer jämställd pension under de år båda makarna lever, speglar det en mer jämställd pension mellan makarna över livscykeln. Eftersom val av efterlevandeskydd har implikationer för samhället i termer av kostnader för behovsprövade bidrag är det även angeläget att få kännedom om vilka individer som förväntas stå utan inkomstskydd vid en partners bortgång.

Av nedan framgår att det finns betydande skillnader mellan individer som väljer efterlevandeskydd eller ej. Framförallt framkommer tre insikter kring efterlevandeskydd och jämställda pensioner. Det första är att män väljer efterlevandeskydd till sin maka eller sambo i högre utsträckning än kvinnor oavsett egen eller makans ekonomiska situation. Detta beteende påverkar pensionerna i mer jämställd riktning. Framförallt är det gifta män som väljer efterlevandeskydd.¹⁹

¹⁹ Tidigare forskning har också visat att det finns en könsskillnad i valet av efterlevandeskydd. Baserat på amerikansk data, har man funnit att 72 procent av män och 31 procent av

En förklaring till det kan emellertid vara att män har andra pensionstillgångar som inte finns med i analysen. Detta kan exempelvis vara ett privat pensionssparande eller en tjänstepension. Alternativt återspeglas könsskillnader i hälsa (som inte fångas av ålder eller åldersskillnad mellan makarna), till exempel om maken förväntas överleva maken i större utsträckning.²⁰

En annan möjlig förklaring är att mäns valbeteende styrs av traditionella värderingar där gifta män traditionellt sett förväntats stå för sin makas försörjning, medan gifta kvinnor inte har förväntats göra detsamma för sin make. Till exempel valde 28 procent av män efterlevandeskydd trots att de tjänade mindre än hälften av sin makas inkomst. Motsvarande andel bland kvinnor var 17 procent. Av de män som tjänade mer än sin maka valde 35 procent ett efterlevandeskydd medan motsvarande andel bland kvinnor var 19 procent av dem som tjänade mer än sin make.²¹

En andra insikt är att efterlevandeskydd oftare väljs i par med ojämsställda inkomster. Efterlevandeskydd väljs till förmån för den som tjänar mindre. Det som emellertid också framkommer är att det visserligen är kvinnor med låg inkomst som skyddas av efterlevandeskydd men det är kvinnor som samtidigt har en make som är höginkomsttagare. Det senare innebär att paret även kan ha andra ekonomiska tillgångar. Efterlevandeskydden kommer således inte nödvändigtvis de mest behövande tillgodo.

kvinnor valde efterlevandeskydd till sin tjänstepension (Johnson m.fl., 2005). Förutom att sannolikheten att välja efterlevandeskydd var högre om man inte hade andra pensions-tillgångar eller en stor förmögenhet, spelade tron om att man skulle leva länge roll. Dessutom var det lägre benägenhet om man hade ett dåligt förhållande. De med högre pension eller som hade en make som saknade egen pension valde oftare efterlevandeskydd. Icke-finansiella faktorer som spelade roll var ens subjektiva hälsa, inställning till finansiellt risktagande och längd på äktenskap. Även Holden och Nicholson (1998) visar utifrån amerikansk data att 64 procent av gifta män väljer efterlevandeskydd inom sin tjänstepension. Sannolikheten att maken valde efterlevandeskydd ökade om maken hade en hög andel av sina tillgångar i pensionstillgångar och om frun i större utsträckning saknade egna tillgångar. Paret totala mängd tillgångar hade ingen relation till valet av efterlevandeskydd.

²⁰ Separata regressionsmodeller för män och kvinnor rapporteras i online appendix. Dessa visar några skillnader mellan män och kvinnors val av efterlevandeskydd som har samband med deras socioekonomiska egenskaper. Utbildning har olika samband med valet av efterlevandeskydd för män och kvinnor. Medan högutbildade män väljer oftare efterlevandeskydd är det lågutbildade kvinnor som är mer sannolika. Män med högre disponibel inkomst väljer oftare efterlevandeskydd än män med låg disponibel inkomst. Kvinnor däremot är mindre benägna att välja efterlevandeskydd ju högre inkomst de har.

²¹ Liknande mönster gäller sambor men skillnaden mellan könen är mycket lägre. Även skillnaden i valet av efterlevandeskydd mellan relativinkomstgrupper är lägre bland sambor, se online appendix figur 5.

En tredje insikt är att efterlevandeskydd väljs oftare av makar med förmodat bättre kunskap om finansiella aspekter. Bättre kunskap om efterlevandeskydd framstår således som betydelsefullt för mer jämställda pensionsinkomster. Eftersom annan forskning visat att de med mer finansiell kunskap oftare har högre planering kring sitt pensionssparande visar det samtidigt att det inte nödvändigtvis är de mer behövande grupperna som kommer täckas av efterlevandeskydd.²²

5.1 Varför väljer man efterlevandeskydd?

Ett efterlevandeskydd kan liknas vid en försäkring mot inkomstbortfall när en av två makar, sambor eller registrerade partners (i det följande förenklat till ”makar”) går bort. Efterlevandeskyddet möjliggör för par att i förväg bestämma inkomstflödet och därmed konsumtionsmöjligheterna i olika framtidssituationer. I den första av dessa situationer lever båda makar, i den andra och tredje blir antingen maken änka eller maken änklings. I den fjärde situationen går båda makar bort. I det första fallet behöver således pensionsinkomsten räcka till båda makars gemensamma konsumtion, medan pensionsinkomsten i det andra och tredje fallet endast behöver räcka till konsumtion för en av makarna. I det fjärde fallet finns inget behov av konsumtion.

Med ett efterlevandeskydd kan paret fördela pensionsinkomsten mellan dessa situationer utifrån deras förväntningar om sannolikheten att respektive situation inträffar. Eftersom ett efterlevandeskydd gör att pensionen betalas ut under längre tid är efterlevandeskydd förenat med en ekonomisk kostnad. Det gör att paret även måste ta hänsyn till att pensionsinkomsten blir lägre om man väljer ett efterlevandeskydd.

Det som spelar roll är hur stor sannolikheten bedöms vara för att de fyra olika situationerna ska inträffa. Om paret förväntar sig att sannolikheten att båda dör inom närliggande tid kan det vara bäst att ingen väljer efterlevandeskydd om man ser utifrån den högsta gemensamma pensionsinkomsten de kan få medan båda är i

²² Se till exempel Lusardi and Mitchell (2011) eller Almenberg och Säve-Söderbergh (2011) för relationen mellan planering inför pensionen och finansiell förmåga.

livet. Om man förväntar sig att sannolikheten att maken går bort före maken, är det bästa för maken om maken valt ett efterlevandeskydd, och vice versa om sannolikheten att maken går bort före maken. Individerna, men även paret, som väljer ett efterlevandeskydd accepterar således en lägre pensionsinkomst när båda är i livet i utbyte mot en försäkring att den överlevande maken eller maken inte drabbas av ett alltför stort inkomstbortfall då den andre maken går bort.

Valet av efterlevandeskydd beror följaktligen på både den egna och på den gemensamma inkomsten. En make eller maka kan antas välja ett efterlevandeskydd i större utsträckning om man har råd, exempelvis för att man har höga pensionsinkomster eller stor förmögenhet (antingen som reala eller finansiella tillgångar). Det går dock att argumentera att ett par med stora tillgångar inte nödvändigtvis kommer välja ett efterlevandeskydd, eftersom maken/makan ärver ett betydande kapital vid den andres bortgång. Färre förväntas dock välja efterlevandeskydd om makarnas gemensamma pensionsinkomster är låga eftersom de då redan lever med små marginaler.

Även makarnas relativa inkomster spelar roll. Till exempel kan man förvänta sig att det är par vars relativinkomster skiljer sig mycket åt som väljer efterlevandeskydd, där den som tjänar mer relativt den andra väljer ett efterlevandeskydd för den som förväntas få lägre pensionsinkomster till följd av lägre arbetsinkomster. Genom ett efterlevandeskydd kan paret utjämna den gemensamma inkomsten över livet mellan makarna, kanske till följd av olika specialisering i hushållet.

Ytterligare faktorer som spelar roll för valet av efterlevandeskydd är individens eller parets preferenser (kan liknas vid tycke, smak eller värderingar) för risktagande och altruism. Om man som individ, eller som par, inte är villig att ta risk kommer man i större utsträckning att vilja vara försäkrad mot inkomstbortfall. Par med låg riskvillighet förväntas därför välja efterlevandeskydd i större utsträckning. För individen är det inte entydigt hur man vill välja beroende på riskvillighet. En individ med låg riskvillighet kan, givet att den samtidigt bryr sig om sin make eller makas välstånd, förväntas välja efterlevandeskydd i större utsträckning än en med hög riskvillighet. Men om en individ inte bryr sig om sin make eller makas välstånd väljer den inte efterlevandeskydd trots lägre risk-

villighet. Även graden av altruism spelar roll. Ju mer altruistisk en individ är, dvs. ju mer individen bryr sig om sin make eller makas välstånd, desto högre sannolikhet att individen väljer efterlevandeskydd oavsett riskvillighet.

Även normer kan tänkas spela roll för valet av efterlevandeskydd. Traditionella normer kring försörjningsansvar stipulerar att män i större utsträckning än kvinnor bär större ansvar för familjens och makans försörjning. Om dessa normer spelar roll skulle män välja efterlevandeskydd i högre utsträckning än kvinnor oavsett sin egen eller makans ekonomiska situation.

Utöver ovan spelar även åldersskillnad och hälsorelaterade faktorer roll för beslutet att välja efterlevandeskydd. Framförallt spelar den relativa åldersskillnaden liksom hälsoskillnaden mellan makarna roll. Ju större åldersskillnad mellan makarna, samt ju sämre egen hälsa relativt makens eller makans hälsa, desto större sannolikhet att välja ett efterlevandeskydd.

Slutligen förväntas kunskap om vad ett efterlevandeskydd är och förståelsen för konsekvenserna av att välja ett efterlevandeskydd spela roll. Detta är sammankopplat med individens kunskap om och intresse för ekonomiska aspekter, samt finansiella förmåga. Analyser av förändringar av förvalsalternativ inom efterlevandeskyddet ger stöd för att även detta kan ha betydelse (Riksrevisionen, 2014). Detta beskrivs mer ingående i avsnitt 7.1.2.

5.2 Data

För att närmare studera val av efterlevandeskydd används individdata från Pensionsmyndigheten. Valet av efterlevandeskydd gäller endast inom premiepensionen och inkluderar alla individer som påbörjade sin utbetalning av premiepensionen mellan åren 2001–2015. De individuella valen av efterlevandeskydd har genom SCB matchats med registerdata över individernas inkomstuppgifter, utbildning, förmögenhetsuppgifter m.m. för åren 2000–2014. Individuppgifterna har sedan matchats med uppgifter från registerdata över maken, maken, registrerade partnern eller sambon.

I analysen studeras 1 424 787 individer som valde att påbörja utbetalningen av sin premiepension mellan åren 2001–2015. Av dessa

var 911 006 gifta, 464 492 singlar och 49 289 sambor eller registrerade partners. Eftersom singlar inte kan välja efterlevandeskydd utgår nedan analys från de individer som är gifta, sambos eller registrerade partners under perioden. Med undantag för i avsnitt 5.3.1 är gifta, registrerade partners och sambor sammanslagna i analysen. För att förenkla benämns män som är i partnerskap, gifta eller sammanboende med gemensamma barn nedan som "make". På samma sätt benämns kvinnor som är i partnerskap, gifta eller sammanboende med gemensamma barn som "maka".

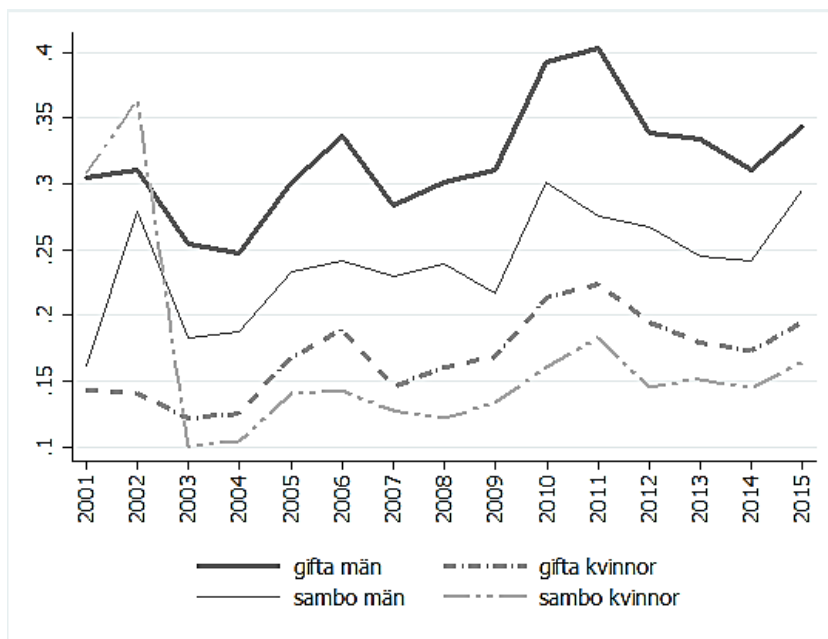
5.3 Vem väljer efterlevandeskydd?

5.3.1 Nästan dubbelt så många män väljer efterlevandeskydd jämfört med kvinnor oavsett civilstånd.

I genomsnitt väljer runt en fjärdedel ett efterlevandeskydd av de som tar ut sin premiepension mellan åren 2001–2015. Figur 5.1 visar andelen män och kvinnor som valde ett efterlevandeskydd till sin premiepension baserat på det totala antalet individer som var gifta, sammanboende eller registrerade partners under samma år mellan åren 2001–2015. Om man delar in grupperna efter kön finner man dock att det nästan är dubbelt så vanligt att män väljer efterlevandeskydd till sin maka, än att kvinnor tecknar det för sin make. I genomsnitt har 32 procent av de gifta männen valt ett efterlevandeskydd. Motsvarande andel bland gifta kvinnor är 18 procent.

Figuren visar även att sambor är mindre benägna än gifta att teckna efterlevandeskydd. Det finns en könsskillnad även bland sambor. Medan 25 procent av sammanboende män har valt ett efterlevandeskydd till sin respektive är motsvarande andel för kvinnorna runt 15 procent.

Figur 5.1 Andel som har valt ett efterlevandeskydd till sin premiepension av gifta eller sammanboende män respektive kvinnor, 2001–2015

Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

5.3.2 De största skillnaderna i andelen som valt efterlevandeskydd under perioden förklaras av valutförning och information

Figur 5.1 visar även att andelen som valt efterlevandeskydd har ökat något under perioden. Det gäller för både kvinnor och män och oavsett civilstånd. Ökningen har framförallt skett vid två tidpunkter. Den första framträdande ökningen i andelen som valde efterlevandeskydd skedde mellan 2009–2010, med en efterföljande minskning mellan 2012–2013. Dessa förändringar i andelar som väljer efterlevandeskydd förklaras av att Pensionsmyndigheten tog bort förvalsalternativet (som var att inte ha ett efterlevandeskydd) mellan januari 2010 till maj 2011, och återinförde förvalsalternativet igen (se mer om detta i kapitel 7, samt i Riksrevisionen 2014). Den andra ökningen av andelen som valde efterlevandeskydd skedde mellan 2014 och 2015. Den ökningen förklaras troligen från en

kampanj som Pensionsmyndigheten gjorde kring sitt ”orange kuvert” (det årsbesked som skickas till alla som har allmän pension). Under perioden skickades information riktad till specifika åldersgrupper som bland annat innehöll information om det samlade efterlevandeskyddet vid en partners bortgång utifrån såväl den allmänna pensionen som tjänstepensionen.

5.3.3 Yngre väljer oftare efterlevandeskydd

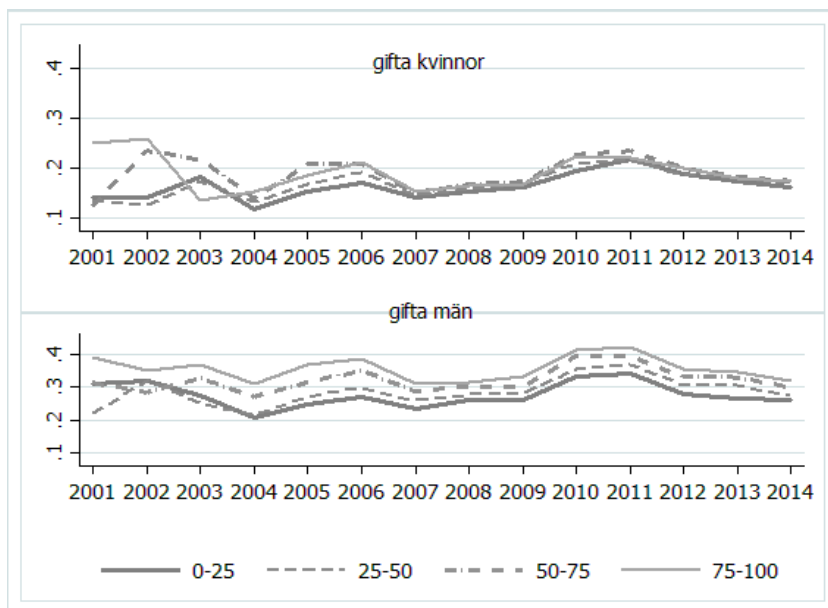
Åldern för när man påbörjar utbetalningen av sin premiepension spelar roll för om man väljer ett efterlevandeskydd eftersom kostnaden är lägre ju yngre man är. I genomsnitt är män 69 år och kvinnor 68 år när de påbörjar utbetalningen av sin premiepension (se hela fördelningen i online appendix figur 4). Ju yngre man är när man påbörjar sitt första uttag av premiepension, desto större är andelen som väljer efterlevandeskydd. Det är bara små skillnader mellan olika utbildningsgrupper. Bland män är det något vanligare att välja efterlevandeskydd om man har högre utbildning. För kvinnor gäller ett motsatt mönster; det är något vanligare bland lågutbildade jämfört med högutbildade.

5.3.4 Män som är höginkomsttagare väljer oftare efterlevandeskydd

Efterlevandeskydd väljs nästan dubbelt så ofta av män som är höginkomsttagare jämfört med låginkomsttagare; 34 procent jämfört med 15 procent. Figur 5.2 visar andelen som har valt efterlevandeskydd utifrån inkomstgruppstillhörighet.²³ Skillnaden mellan inkomstgrupper har också varit stabil över perioden. Bland kvinnor däremot finns ingen tydlig skillnad mellan inkomstgrupper.

²³ Inkomstgrupp baseras på individens disponibla årsinkomst i förhållande till inkomstfördelningen. Inkomstgruppen med lägst disponibel inkomst utgörs av den fjärdedel av inkomstfördelningen som har lägst inkomster och benämns som 0-25 eftersom det är den 0-25e inkomstpercentilen. Inkomstgruppen med de högsta inkomsterna utgörs den fjärdedel som ligger högst i inkomstfördelningen, och benämns 75-100 eftersom de finns i 75e-100e percentilen.

Figur 5.2 Andelen kvinnor och män som valt efterlevandeskydd i olika inkomstgrupper (lägsta inkomstgruppen är 0-25 och högsta är 75-100), 2001–2014

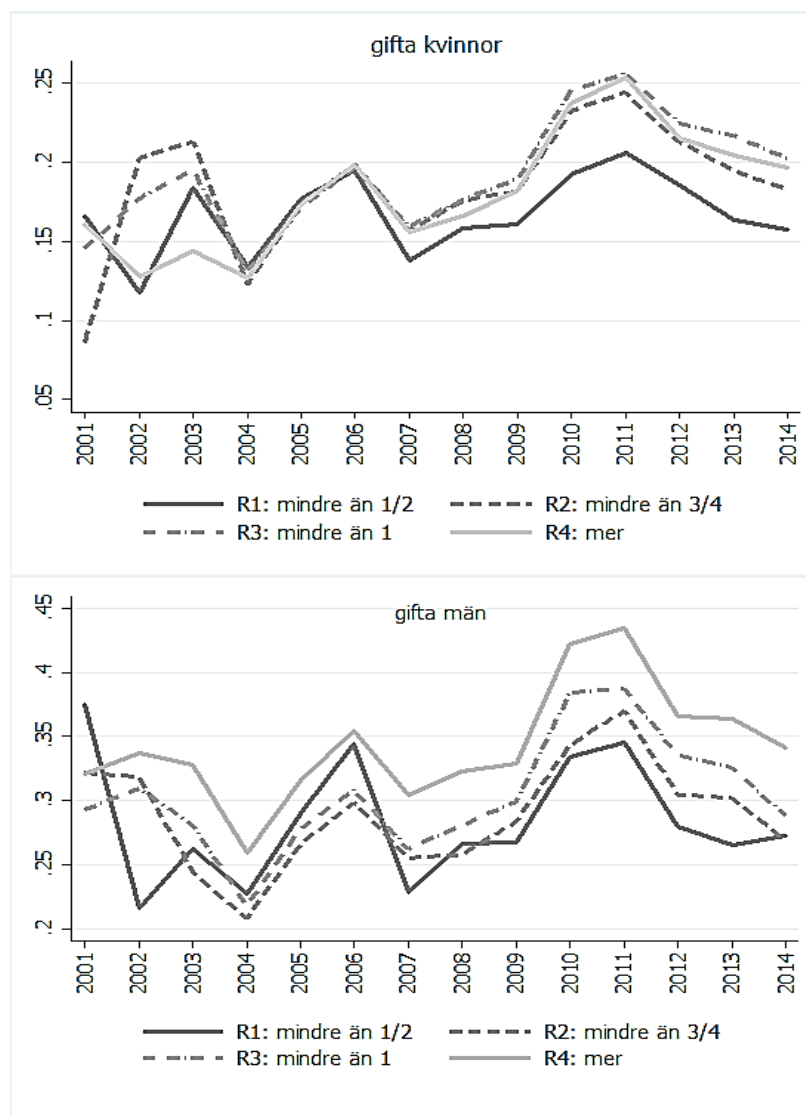
Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

5.3.5 Efterlevandeskydd väljs oftare om makarna har olika inkomster

En annan viktig faktor för valet av efterlevandeskydd är den relativa inkomsten mellan makarna. Figur 5.3 visar valet av efterlevandeskydd och relativinkomsten mellan makarna för gifta kvinnor och män.²⁴

²⁴ Relativinkomsten beräknas som kvoten mellan den egna inkomsten och maken/makens inkomst. Om kvoten är lägre än 1/2 innebär det att individen tjänar mindre än hälften av sin makes/makas inkomst. Denna grupp betecknas som R1. I den andra gruppen, R2, ingår de som tjänar individen mer än hälften och upp till tre fjärdedelar av sin maka/makes inkomst. I R3 ingår de som tjänar lika eller mindre än sin maka eller make, men mer än tre fjärdedelar dennes inkomst. Slutligen i grupp R4 återfinns de som tjänar mer än sin maka/make.

Figur 5.3 Andelen kvinnor och män som valt ett efterlevandeskydd uppdelat på relativinkomsten mellan makarna, 2001–2014

Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

Efterlevandeskyddet väljs oftare bland de makar som har mindre jämställda inkomster. Framförallt väljer makar som tjänar mer än sin maka oftare efterlevandeskydd än makar som tjänar mindre än maken. Andelen som väljer efterlevandeskydd ökar ju mindre

makan tjänar relativt maken. Bland kvinnor däremot är det inga större skillnader mellan kvinnor som tjänar mer eller mindre än sin make före 2009. Efter 2009 har kvinnor som tjänar mindre än hälften av sin makes inkomst valt efterlevandeskydd i lägre utsträckning än kvinnor vars make tjänar mer än hälften av deras inkomst. Detta mönster finns även inom sammanboende men med mindre variation mellan grupperna, se online appendix figur 5.

5.3.6 Ju lägre premiepension desto vanligare med efterlevandeskydd

Även storleken på premiepensionen spelar roll för valet av efterlevandeskydd. Den med lägst premiepension beräknat i månatlig premie ha något under 100 kronor jämfört med den med den högsta månatliga premien på 8 700 kronor. Om man delar observationerna i fyra lika stora grupper har respektive fjärdedel månadspremier på antingen 1-100 kronor, 101-240 kronor, 241-460 kronor eller 461-8 700 kronor. Det innebär att runt tre fjärdedelar har en månatlig premiepensionsutbetalning som är lägre än 460 kronor.

Baserat på dessa grupper är det vanligare att välja efterlevandeskydd ju lägre premiepension man har. Av män som har de högsta premiepensionerna (en månatlig premie som överstiger 460 kronor) valde 30 procent ett efterlevandeskydd jämfört med runt 34 procent av de med lägre premiepension (för en uppdelning av grupperna i kön och civilstånd, se online appendix figur 6). Även kvinnor väljer oftare efterlevandeskydd om premiepensionen är lägre, men skillnaden mellan grupperna är mindre än bland män.

5.3.7 De som väljer fondförvaltning är mindre benägna att välja efterlevandeskydd

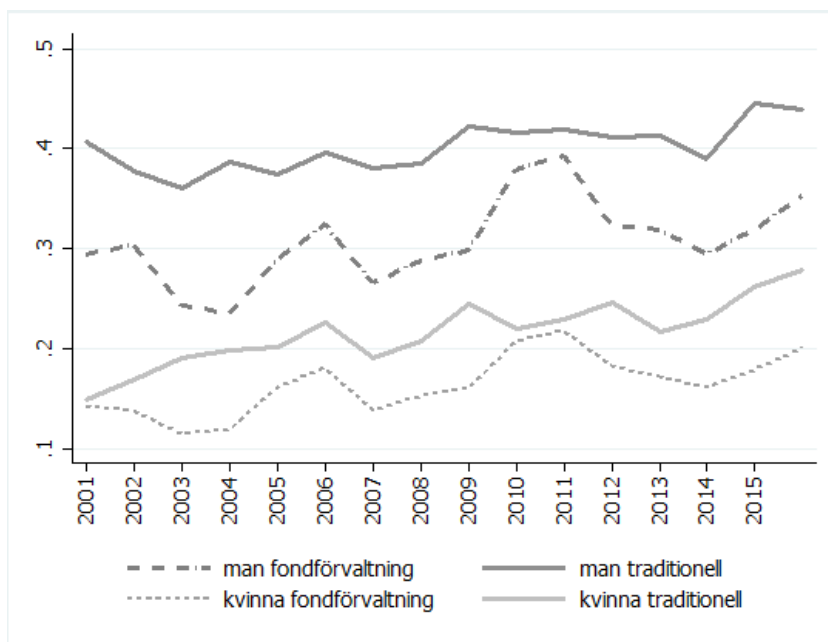
Det är framförallt män som väljer traditionell försäkring som förvaltningsform för sin premiepension som också är mer benägna att välja efterlevandeskydd. Figur 5.4 visar andelen som valt efterlevandeskydd med avseende på om man samtidigt valde fond-

förvaltning eller traditionell försäkring som förvaltningsform.²⁵ Män som väljer traditionell försäkring för sin premiepension är mer benägna att också välja efterlevandeskydd. Av män som valt traditionell försäkring har närmare 40 procent valt ett efterlevandeskydd jämfört med 31 procent av de som valt fondförvaltning. Ett liknande mönster återfinns bland kvinnorna men skillnaden mellan de som valt traditionell försäkring eller fondförvaltning är mindre.²⁶ Detta är intressant mot bakgrund av att valet av efterlevandeskydd kan liknas vid ett val av försäkring såsom diskuterat ovan. På liknande vis är valet av traditionell försäkring ett sätt att i förväg bestämma inkomstflödet. Traditionell förvaltning är oftast även den förvaltningsform som, givet en viss premie, ger lägst risknivå jämfört med fondförvaltning.

²⁵ Pensionsmyndigheten gjorde även en förändring av förvaltsdesignen kring valet av förvaltning i traditionell försäkring eller fondförsäkring mellan januari 2010 till maj 2011. ISF (2014) visar att denna förändring gav stora marginaleffekter med betydligt fler som valde traditionell försäkring jämfört med tidigare perioder.

²⁶ Valet av efterlevandeskydd varierar också något beroende på i vilken omfattning man tar ut pensionen. Om man jämför grupperna har de som tagit ut sin pension på 50 procent valt efterlevandeskydd i något högre utsträckning än övriga grupper. De med 50 procentigt uttag är dock en liten grupp, runt 1 procent av båda könen; 95 procent tar ut sin pension på 100 procent.

Figur 5.4 Andelen gifta män och kvinnor som väljer ett efterlevandeskydd till sin premiepension med avseende på val av fondförvaltning (streckad linje) eller traditionell försäkring (heldragen linje), 2001–2015

Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

5.3.8 Ovanligt att båda makar väljer ett efterlevandeskydd

Det är även intressant att se hur val av efterlevandeskydd koordineras mellan makar. Givet att den ena har valt efterlevandeskydd, är det då vanligare att maken eller maken också väljer det? För att undersöka det begränsas urvalet till de par där båda makar har påbörjat utbetalningen av sin premiepension.

Ruta 5.1 Andelen par där ingen, båda eller någon valt efterlevandeskydd								
Val av efterlevandeskydd:								
	Maken valt <i>Nej</i>	Makan valt <i>Nej</i>	Maken valt <i>Ja</i>	Makan valt <i>Ja</i>	Maken valt <i>Ja</i>	Makan valt <i>Nej</i>	Maken valt <i>Nej</i>	Makan valt <i>Ja</i>
Gifta		60 %		13 %		20 %		7 %
Sambor		66 %		10 %		17 %		7 %

Not: Urvalet består av de par där båda makar påbörjat utbetalningen av sin premiepension.

Andelarna av par som valt efterlevandeskydd finns beskrivna i *Ruta 5.1*. I majoriteten av gifta par har ingen valt ett efterlevandeskydd. I bara runt en åttondel har båda valt ett efterlevandeskydd. Mest ovanligt är det att maken men inte maken valt ett efterlevandeskydd. Samma mönster finns bland sambor.

5.4 Vad utmärker personer som väljer efterlevandeskydd?

Baserat på ovan medelvärden kan man inte särskilja olika faktorer betydelse för valet av efterlevandeskydd. Man kan tänka sig att skillnaderna mellan män och kvinnors val av efterlevandeskydd beror på att de har olika inkomst, olika premiepensioner, olika förmögenhet mm. Det man vill veta är om skillnaderna mellan grupperna består även när man tagit hänsyn till sådant som inkomster, utbildning m.m. Den metod man kan använda är att skatta regressionsmodeller. Baserat på regressionsmodellerna får man justerade medelvärden och man kan testa vilka egenskaper som ger ett statistiskt säkerställt samband med sannolikheten att välja ett efterlevandeskydd. De egenskaper som beaktas i regressionsmodellerna är kön, utbildning, disponibel inkomst, ålder, förmögenhet och aktieinnehav. Metoden och detaljerade resultat redovisas mer utförligt i online appendixet del II och i tabell 3-6.²⁷ *Ruta 5.1* sammanfattar resultaten.

²⁷ Även kontroller för årseffekter och om individen, alternativt maken eller maken, är född i Sverige är inkluderade i analysen.

5.4.1 Kvinnor väljer inte efterlevandeskydd i samma utsträckning som män trots samma socioekonomiska bakgrund

Att män oftare väljer efterlevandeskydd förklaras inte bara av socioekonomiska egenskaper. Även efter det att hänsyn tagits till att män och kvinnor har olika stor premiepension, inkomst, förmögenhet, utbildning m.m. är kvinnor mindre benägna att välja efterlevandeskydd för sin make, sambo eller registrerade partner jämfört med män. Att män väljer efterlevandeskydd i högre utsträckning bidrar således till mer jämställda pensioner.

Ruta 5.2 Vem väljer efterlevandeskydd?

I högre utsträckning är det en gift man, universitetsutbildad, är höginkomsttagare och har aktier eller fonder.

Makan är yngre, har låg inkomst och förmögenhet, och hennes inkomst understiger makens inkomst.

Av de olika socioekonomiska egenskaper som spelar roll för valet av efterlevandeskydd är civilstånd, inkomst och ålder viktiga. Sannolikheten att välja ett efterlevandeskydd är högre ju yngre man är när man börjar ta ut sin premiepension, allt annat lika. Jämfört med gifta är sambor mindre benägna att välja efterlevandeskydd. Det finns även ett starkt samband mellan efterlevandeskydd och inkomst; ju högre inkomst man har eller ju högre inkomstgrupp man tillhör i samhället desto större är sannolikheten att välja ett efterlevandeskydd, allt annat lika. Det finns även samband mellan premiepensionens storlek och val av förvaltning; de som har lägst premiepension eller har valt traditionell försäkring väljer oftare efterlevandeskydd.²⁸

²⁸ Om man delar urvalet i fyra lika stora grupper utifrån storleken på pensionsutbetalningen har de med lägst utbetalning (<100 kronor) högst sannolikhet att välja efterlevandeskydd medan de med högst utbetalning (461-8 700 kronor) har lägst sannolikhet

5.4.2 Efterlevandeskydd väljs oftare om maken eller maken är yngre och har lägre disponibel inkomst än sin partner

Efterlevandeskydd används oftare i gruppen med mindre jämställda inkomster, oavsett nivån på inkomsterna. Det finns ett starkt positivt samband; ju större inkomstskillnad mellan makarna, desto större är sannolikheten att välja efterlevandeskydd, allt annat lika.

Efterlevandeskydd väljs även oftare om maken eller maken är yngre, men mer om maken eller maken är yngre än den andre. Det väljs också oftare om maken eller maken har en låg disponibel inkomst.

5.4.3 De med aktieinnehav väljer oftare efterlevandeskydd

Valet av efterlevandeskydd har även analyserats med avseende på individernas förmodade finansiella kunskap, och därmed trolig kunskap om efterlevandeskydd. Förmodad finansiell kunskap mäts utifrån om man äger aktier, eller utifrån storleken på individens finansiella förmögenhet. Eftersom data på förmögenhetsinnehav bara finns fram till 2007 omfattar resultaten bara val av efterlevandeskydd mellan 2001–2007.

Analysen ger stöd för att de med förmodat högre finansiell kunskap (aktieinnehav) oftare väljer efterlevandeskydd jämfört med de som har lägre förmodad finansiell kunskap, allt annat lika. Även makans eller makens förmodade finansiella kunskap har ett positivt samband med att välja efterlevandeskydd.²⁹

5.5 Val av återbetalningsskydd

Ett närliggande val är vilka som väljer efterlevandeskydd för sin tjänstepension, så kallat återbetalningsskydd. Individdata över val av återbetalningsskydd finns emellertid generellt sett inte tillgängligt för att studera inom tjänstepensionsavtalen. Den statistik som har erhållits är val av återbetalningsskydd inom Avtalspension SAF-LO från den 31/12 2015, och avser försäkrade som omfattas

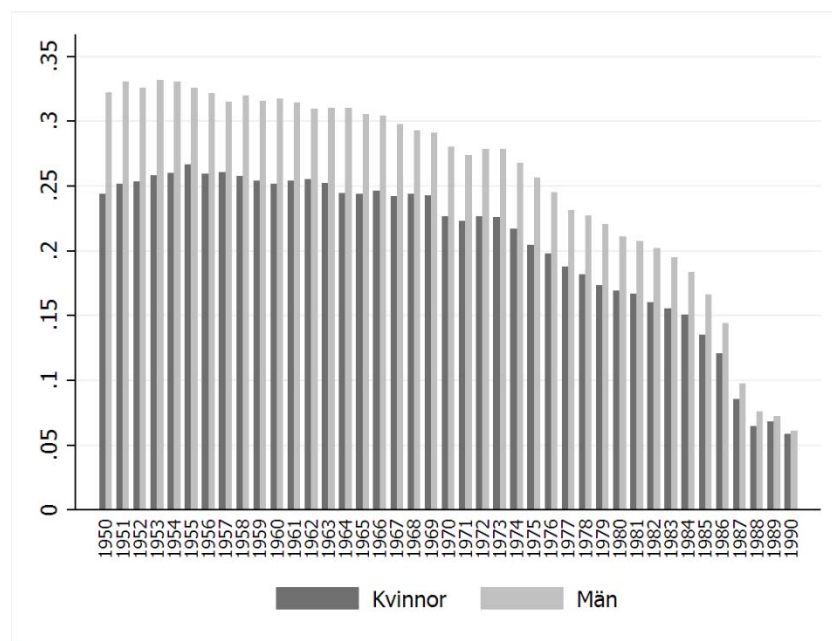
²⁹ Separata analyser för sambor och gifta ger likvärdiga resultat.

nu eller någon gång har omfattats av Avtalspension SAF-LO, som är tjänstepensionen för privatanställda arbetare. Även uppgifter i AMFs pensionsrapport 2016 ger viss vägledning.

5.5.1 Återbetalningsskydd väljs oftare av män än av kvinnor

Även val av återbetalningsskydd verkar kunna ge mer jämställda pensionsinkomster eftersom en högre andel män valt återbetalningsskydd jämfört med kvinnor i genomsnitt. Figur 5.5 visar valet av återbetalningsskydd uppdelat efter kön och födelseår för de inom Avtalspension SAF-LO. I genomsnitt har 26 procent av männen och 21 procent av kvinnorna födda mellan 1950–1990 valt ett återbetalningsskydd för sin tjänstepension. Valet varierar också med ålder. Bland såväl män som kvinnor är andelen som valt ett återbetalningsskydd lägre i de yngre åldrarna.

Figur 5.5 Andel män respektive kvinnor som väljer ett återbetalningsskydd inom tjänstepensionsavtalet Avtalspension SAF-LO födda mellan 1950–1990

Källa: Egna beräkningar baserat på data erhållen från Fora.

Även bland AMFs kunder är det vanligare att män har valt återbetalningsskydd jämfört med kvinnor, detta baserat på könsuppdelad statistik i AMFs Pensionsrapport 2016 (AMF, 2016). I genomsnitt väljer runt 35 procent av kvinnorna ett återbetalningsskydd jämfört med 43 procent av männen. Förutom i den yngsta åldersgruppen är det vanligare att män har återbetalningsskydd för sin tjänstepension än att kvinnor har det. Skillnaden mellan könen ökar med stigande ålder.

Även val av återbetalningsskydd följer samma könsmönster som för efterlevandeskydden. Bland kvinnor var det dock vanligare att ha valt återbetalningsskydd jämfört med att ha valt ett efterlevandeskydd för premiepensionen. Någon sådan skillnad finns inte bland män. Jämförelsegrupperna är emellertid olika eftersom de i den tidigare gruppen är yngre och tjänstepensionen är för många en mer betydelsefull inkomst än premiepensionen.

6 Gör makar liknande val inom premiepensionen?

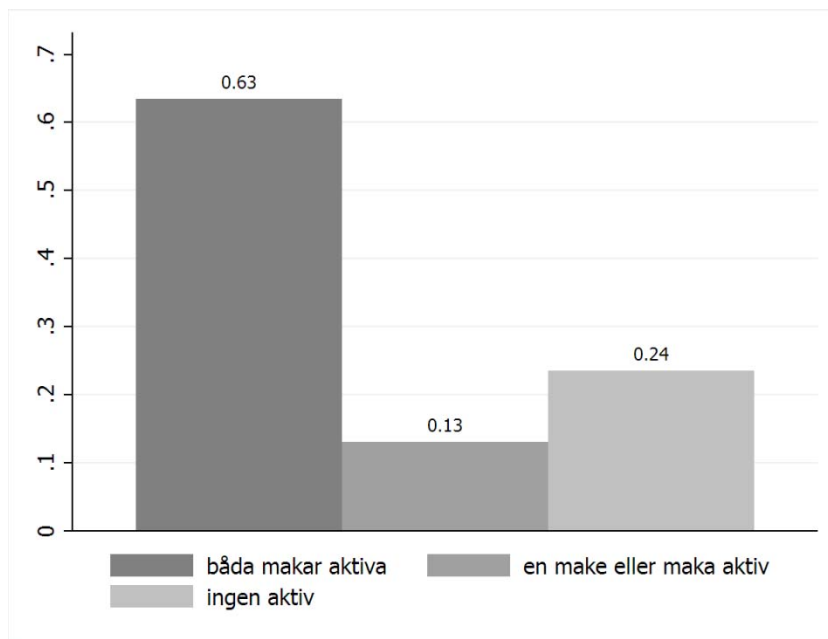
En annan intressant aspekt är att studera i vilken utsträckning makarnas val inom pensionssystemet är koordinerade. Om ena maken är passiv i förhållande till sin premiepension, är det då vanligare att maken också är passiv? Om till exempel båda är passiva kan det tyda på att ingen kommer använda den valarkitektur som finns för att planera eller utjämna pensionsinkomsterna.

6.1 Är båda makar aktiva eller passiva?

Den första frågan är om makar tenderar att förhålla sig på ett liknande sätt till sina pensionsavsättningar, dvs. antingen gör aktiva val eller är passiva och inte väljer något. För att studera det används aktivitetsgraden det år val av fonder i premiepensionssystemet lanserades, dvs. 2000. I det valet var en majoritet av individerna aktiva i bemärkelsen att de valde egna fondplaceringar till sina pensionsavsättningar.³⁰

³⁰ Aktivitetsgraden har sjunkit betydligt sedan 2000. Av de nytillkomna i systemet har bara 1,5 procent av väljarna varit aktiva mellan åren 2007–2012, se Engström (2013). Inom denna grupp finns inte heller någon könsskillnad. Sammantaget har aktivitetsgraden varit låg i såväl nyval som omval och det finns inte någon väsentlig könsskillnad i hur aktiva väljarna varit.

Figur 6.1 Andel par där i) båda var aktiva genom att välja fonder till sin premiepension år 2000, ii) en maka/make var aktiv samt iii) ingen var aktiv

Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

6.1.1 Runt en fjärdedel lever i par där ingen av makarna gjort ett aktivt val rörande sin premiepension

En fjärdedel av makarna lever i par där ingen av makarna tagit ett aktivt beslut rörande sin premiepension. Figur 6.1 visar uppdelningen i aktivitetsgrad bland gifta eller sammanboende par. I 63 procent av de gifta eller sammanboende paren gjorde båda parter ett aktivt val och valde fonder. I 24 procent av paren var båda parter inaktiva och i 13 procent av paren har en av parterna valt aktivt.

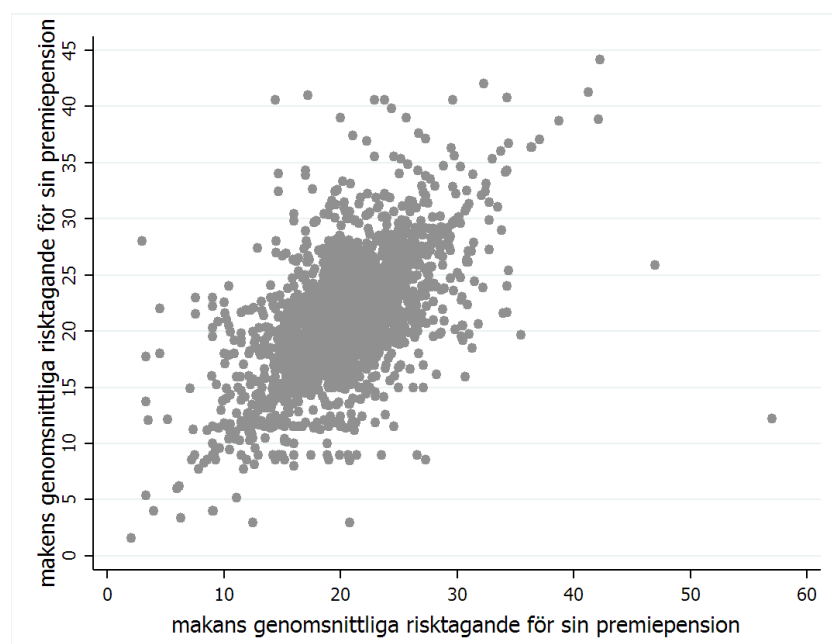
En regressionsanalys visar att sannolikheten att båda i paret varit passiva jämfört med båda aktiva är högre bland äldre, om paret är sambor, och har låg disponibel inkomst. Sannolikheten är även högre bland par med små finansiella tillgångar. Således är gruppen med passiv inställning till premiepensionen mer ekonomiskt utsatt. Däremot kan ingen skillnad i aktivitet skönjas med avseende på utbildningsbakgrund. Resultatet redovisas i online appendixet.

6.2 Väljer makar likadan risk?

6.2.1 Makarna väljer i hög grad liknande risknivå för sina placeringar

Risktagande spelar roll för den förväntade avkastningen. Med ett lågt risktagande förväntas en låg men säkrare avkastning. Med ett högt risktagande förväntas avkastningen bli högre men osäkrare. Makar kan välja att ta liknande risk, men med det riskera att antingen båda förlorar på sitt höga risktagande, eller få en gemensamt låg avkastning om båda tar låg risk. Alternativt ta en hög risk när den andra tar låg risk och på så sätt utjämna risktagandet mellan varandra.

Figur 6.2 Korrelationen mellan risktagandet i fondval till premiepensionen för gifta par för premiepensionsvalet år 2000.

Källa: Egna beräkningar baserat på SCB och Pensionsmyndigheten.

Figur 6.2 visar hur mäns och kvinnors risktagande inom premiepensionen är korrelerat inom gifta par. Det mått på risktagande som används är den genomsnittliga standardavvikelsen i portföljen

för de tre senaste åren. Måttet är stigande och varierar mellan 1-60. Ju lägre siffra desto lägre risktagande.

Det finns ett tydligt positivt samband mellan makarnas risktagande: om maken valt hög risk har även maken valt en högre risk. Man kan också se att det är vanligare att maken i paret har tagit högre risk än kvinnan (observationerna över diagonalen) men också en hel del par där kvinnan tagit högre risk än maken (observationer under diagonalen).

Om man delar upp paren i sådana där maken valt en högre risk än maken finner man att 54 procent av männen har en maka som valt lägre risk till sin premiepensionsförvaltning. Av kvinnorna har 41 procent en make som valt en lägre risk i sin premiepensionsförvaltning. En regressionsanalys visar även att det finns en stark positiv korrelation mellan makars risktagande även när man kontrollerar för ålder, inkomst, tillgångar, och makens eller makans densamma.

Sammantaget kan det sägas att makar oftare väljer lika än olika. Det betyder att om ena maken är inaktiv är det vanligare att ens partner också är inaktiv. Makar sprider inte heller finansiell risk mellan varandra utan om ena maken valt hög risk är det större sannolikhet att ens partner också valt hög risk. Detta ger således stöd för att makar varken sprider risken mellan varandra, eller kompenserar för den andres passivitet.³¹

³¹ I Säve-Söderbergh (2014) visas att än färre valt placeringsinriktning inom tjänstepensionsavtalen jämfört med inom premiepensionssystemet. I genomsnitt har bara var fjärde valt placering för sin tjänstepension jämfört med två av tre som någon gång valt för sin premiepension (eller tre av fyra om man räknar andelen aktiva fram till år 2010). Aktivitetsgraden har sjunkit över åren inom alla tjänstepensionsgrupper. Andelen aktiva män och kvinnor är relativt låg men ungefär lika för män och kvinnor.

7 Policyförslag för förvaldsdesign och information

Analysen ovan visar att många par själva inte väljer att göra pensionsinkomsterna mer jämställda. Relativt få makar utnyttjar de möjligheter som finns inom premiepensionssystemet för att utjämna framtida inkomstskillnader mellan varandra. 99,5 procent överför inte sin premiepension till sin maka eller make oavsett inkomst, inkomstskillnader eller ålder m.m. Runt 83 procent av kvinnor som lever som gifta eller sambor tecknar inte ett efterlevandeskydd till sin make oavsett egen inkomst eller makens inkomst. Motsvarande andel män som inte väljer efterlevandeskydd är betydligt lägre, men är ändå relativt hög runt 65 procent. Majoriteten av såväl gifta som sambor lever också i par där ingen tecknat ett efterlevandeskydd eller har gjort en överföring.

Att många tenderar att fokusera på utfall i dag i större utsträckning än utfall i framtiden är välkänt i forskningen. Det kan leda till att man sparar för lite eller försäkrar sig för lite. Det kan även innebära att man inte tänker på konsekvenser i termer av inkomstbortfall vid en make eller makas bortgång, eller på konsekvenser av ett lågt arbetsutbud. Forskningen visar dessutom att ju mer komplicerat ett beslut är, desto vanligare är det att individer inte beaktar framtida händelser och tar ”felaktiga” beslut eller beslut som får oanade konsekvenser.

Att planera för sin pension är just ett sådant komplicerat beslut. Än svårare kan det tänkas vara att beakta och planera sin partners pension, i termer av val av efterlevandeskydd och pensionsöverföringar. Att därutöver beakta hur ett eget val inom pensionsområdet påverkar partners situation utifrån ett jämställdhetsperspektiv torde vara än svårare.

Mot bakgrund av att beteendekonomisk forskning visar hur svårt det är att välja inom pensionsområdet, och att därtill beakta jämställdhetsaspekter av ens val, är det viktigt för en effektiv politik att utgå från beteendenaspekter i valarkitekturen kring olika val. Det senare diskuteras även i ESO rapporten ”När det rätt blir det lätta” (Ramsberg, 2016) som framhåller betydelsen av att beakta individens beslutssituation i ljuset av beteendekonomisk forskning i utformningen av regelverk och system.

I det följande diskuteras olika förändringar av utformningen av valet att teckna ett efterlevandeskydd eller göra pensionsrättsöverföringar mot bakgrund av vad beteendekonomisk forskning visat, samt vilka konsekvenser de skulle medföra vad gäller jämställda pensioner. Diskussionen utgår från två perspektiv:

- i) Systemet ska förändras antingen genom förändringar i regelverket, eller i valarkitekturen. Till exempel behandlas förändringar i valarkitekturen kring vad som är förvalt, d.v.s. det som händer om man inte gör ett val. Genom att ändra förvalet förändrar man således konsekvenserna för de som är passiva eller som ofrivilligt fastnar i förvalet.
- ii) Systemet är oförändrat men man kan ge individer kompetens att välja genom effektiv information. Alternativt utformas valarkitekturen och informationen för att också ge en ”nudge”, en knuff som gör att man även beaktar ens val utifrån de konsekvenser det får för ens partner. Beslutsarkitekturen eller informationen designas så att individen uppmuntras att välja ett, för individen eller för samhället, bättre alternativ.

I det första perspektivet utgår man således från att valsituationen designas så de negativa konsekvenserna minskar för de som inte väljer. I det andra perspektivet uppmuntras i stället individen till att välja ett, för individen eller för samhället, mer fördelaktigt alternativ. I båda fallen eftersträvas att valfriheten finns kvar för att handlingsfriheten inom beslutet inte ska begränsas.

7.1 Perspektiv I: Att ändra systemet

7.1.1 Gör efterlevandeskydd det förvalda alternativet

Mot bakgrund av analysen i kapitel 5 kan man dra slutsatsen att det är män som i största utsträckning inte kommer ha efterlevandeskydd och kommer vara de som inte behåller sin makas pensionsinkomst efter dennes bortgång. Även en stor majoritet av kvinnor kommer inte ha efterlevandeskydd. Runt 70 procent av män och 80 procent av kvinnor inom gifta par väljer inget efterlevandeskydd. Samma andelar bland sambopar är 85 procent av män och 90 procent av kvinnor. Denna slutsats kan även dras efter det att hänsyn tagits till olika skillnader i socioekonomiska egenskaper, och till skillnader relaterat till pensionen som att individer valt olika förvaltningsform, utbetalningsandel, ålder när man väljer att ta ut premiepensionen och vilket belopp man har att ta ut. Det gäller också fast makarna skiljer sig åt i relativa ekonomiska förhållanden.

Att förhållandevis få väljer efterlevandeskydd får konsekvenser såväl för samhället som för individen. En första konsekvens är mindre jämställda pensioner, såväl inom paret men också för samhället. Den andra konsekvensen är att behovet av behovsprövade bidrag som exempelvis bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd kan öka om färre väljer efterlevandeskydd.³²

Det är också viktigt att lyfta fram de ekonomiska konsekvenserna av ett efterlevandeskydd. Pensionsmyndigheten (2009) visar att den genomsnittliga förväntade premiepension kan bli mellan 3 000 – 5 000 kronor per månad. En bortgången maka eller makas pension kan alltså utgöra en betydande andel av en efterlevandes inkomst, även efter man beaktat att pensionspremien sjunker till följd av kostnaden för ett efterlevandeskydd. Detta gäller framförallt för kvinnor eftersom de har lägre pensioner i genomsnitt. I takt med att premiepensionen också blir mer betydelsefull för kommande generationer, kommer efterlevandeskydd få mer betydande ekonomiska konsekvenser framöver.

³² Riksrevisionen (2013) visar att en betydande andel inte ansöker om bostadstillägg trots att de är berättigade till det, och det troligen kan härledas till att informationen inte når fram samt att reglerna är svåra att förstå.

En viktig fråga är därför varför vissa väljer, eller inte väljer, att teckna ett efterlevandeskydd? Ett svar kan vara att makarna inte vill ha ett efterlevandeskydd utan föredrar högre inkomst i dag (medan båda är i livet), än den försäkring ett efterlevandeskydd ger mot inkomstbortfall för den efterlevande. Ett annat svar kan vara att det beror på bristande information, bristande förståelse för konsekvenserna eller för kostnaden av ett efterlevandeskydd. Därutöver kan det bero på valarkitekturen och vad som är förvalt.

Om det beror på det senare är ett alternativ till dagens utformning att göra efterlevandeskydd det förvalda alternativet för makar, registrerade partners och sambor. På samma sätt som i dag skulle möjligheten finnas att välja bort det.

Att göra efterlevandeskydd förvalt skulle kunna leda till att pensionerna blir mer jämställda om anledningen till varför många inte väljer beror på en brist på information eller beslutspassivitet. Som visas i avsnitt 2 styrs många av förval. Fördelen med att göra efterlevandeskydd förvalda är att man inte behöver förlita sig på en design som bygger på individuella val, givet att forskning visar att många hamnar i passivitet när valsituationen upplevs som svårbegriplig eller valet får konsekvenser först långt i framtiden. Eller som i detta fall först för ens efterlevande make eller maka.

Att utforma ett efterlevandeskydd som förval för gifta, sambor eller registrerade partners skulle emellertid kunna få negativa konsekvenser både för individen och för samhället. En första nackdel med ett förval är att det skulle ge lägre gemensam pensionsinkomst för makarna och endast högre pensionsinkomst vid den andres bortgång. Vissa inkomstgrupper skulle ha ett större behov av konsumtion i dag jämfört med den försäkring ett efterlevandeskydd ger mot framtida inkomstbortfall. Ett efterlevandeskydd beräknas minska individens pensionsinkomst från 7 procent upp till 40 procent (reduceringen förväntas variera mycket framförallt beroende på makens eller makans ålder, Riksrevisionen, 2014). Om den genomsnittliga förväntade premiepension beräknas bli mellan 3 000 – 5 000 kronor per månad, blir kostnaden av ett efterlevandeskydd mellan 200 – 2 000 kronor per månad beroende på pensionsstorlek och ålder. Som diskuteras ovan kommer pensionstillskottet också bara den efterlevande maken tillgodo.

En annan nackdel vore om kvinnor minskade sitt arbetsutbud eller tidigarelägger sin pension, som en följd av att de förväntade

sig ett mindre behov av egen försörjning med efterlevandeskydd. Detta skulle, utöver en minskad egen pensionskälla för individen, innebära minskad inkomstskatt även för staten.

7.1.2 Ändrad valarkitektur: män valde oftare efterlevandeskydd

En möjlighet att testa om valet av efterlevandeskydd påverkas av förval är att undersöka om en förändring i valarkitekturen av förvalet spelar roll för om eller vem som väljer efterlevandeskydd. En sådan förändring gjordes 2010–2011. Före januari 2010 och efter maj 2011 var förvalsalternativet inget efterlevandeskydd. I den blankett man skickade ut för att påbörja utbetalningen av sin premiepension som fanns under denna period ställdes frågan ”Vill du ansöka om efterlevandeskydd?” med en möjlighet att kryssa i ”Jag ansöker om...”. Mellan jan 2010–maj 2011 togs detta bort. I stället blev valet att ha ett neutralt utformat efterlevandeskydd med möjlighet att kryssa ”ja” eller ”nej” (se mer i Riksrevisionen, 2014). Under perioden jan 2010–maj 2011 var man således tvungen att aktivt ta ställning till att ha efterlevandeskydd eller inte. Skillnaden mot tidigare var att det inte fanns ett indirekt förval som kunde påverka beslutet.

Riksrevisionen (2014) visar att denna förändring i förvaldesign hade en relativt stor positiv effekt på benägenheten att välja efterlevandeskydd. Den neutrala utformningen – att kryssa ja eller nej - ledde till en ökning av andelen som valde efterlevandeskydd jämfört med övriga år där man aktivt behövde välja efterlevandeskydd. Andelen som valde efterlevandeskydd återgick till tidigare nivåer när man återinförde den gamla förvaldesignen.

Valuppgifterna i denna rapport baseras på årsdata, inte på månadsdata, något som omöjliggör samma analys som den i Riksrevisionens rapport. En liknande analys kring effekten av borttagandet av förvalet har dock gjorts.³³ Motiveringen är att försöka

³³ Riksrevisionen (2014) analyserar valet av efterlevandeskydd månadsvis mellan 2008-2013. Det innebär att de utläsa månadsvisa beteendeförändringar i valet av efterlevandeskydd. Det spelar framförallt roll för analysen av förändringen under 2011. I denna rapport finns andel val av efterlevandeskydd endast på årsbasis. Man kan således bara mäta årseffekter av att inte ha ett förval. Årseffekten för 2010 kommer mäta hela förändringen men årseffekten för 2011

identifiera vilka egenskaper som utmärker de makar som påverkades av ändringen.

Ruta 7.1 Vilka ändrade sitt beteende när man gjorde valet av efterlevandeskydd utan förval?

1	Större andel män valde efterlevandeskydd
2	Större andel gifta män valde efterlevandeskydd
3	Större andel höginkomsttagare valde efterlevandeskydd
4	Större andel av de som valt fondförvaltning valde efterlevandeskydd

Ruta 7.1 sammanfattar resultaten. Resultaten redovisas i sin helhet i online appendix, tabell 7–9. Som även funnet i Riksrevisionen (2014) skedde en statistiskt signifikant ökning av sannolikheten att välja efterlevandeskydd när förvalet togs bort. En tolkning av detta är att det finns fler som skulle vilja ha ett efterlevandeskydd men som inte väljer det till följd av förvaldesignen. När man måste välja bort det förvalda – att inte välja efterlevandeskydd – blir man mindre benägen att välja det. Det betyder att det inte är socio-ekonomiska egenskaper eller ekonomiska skäl relaterade till vad ett efterlevandeskydd för med sig som styr, utan valarkitekturen i förvalet. Alternativt kan ökningen av efterlevandeskyddsval tolkas som att många inte visste hur de skulle välja utan förval och slumpmässigt valde mer efterlevandeskydd.

Vilka grupper ändrade sig när förvalet togs bort? Både män och kvinnor valde efterlevandeskydd i större utsträckning när det inte fanns ett förval, men män ändrade sig mer än kvinnor. Det betyder eventuellt att utan styrande inverkan av det förvalda vill än fler män välja efterlevandeskydd.

Ett andra resultat är att gifta påverkades mer än sambor; framförallt valde gifta män oftare efterlevandeskydd när det inte fanns ett förval (detta baseras på separata modeller för kvinnor och män). Ett tredje resultat är att höginkomsttagare påverkades mer än låginkomsttagare.

Utöver detta påverkade förändringen i förvalet i mindre utsträckning de som väljer traditionell förvaltning av sin premie-

kommer däremot att innehålla summan av effekten av att inte ha förval (t.o.m. maj månad) och sedan återgången till förval.

pension jämfört med de som väljer fondförvaltning.³⁴ Andelen som valde efterlevandeskydd ökade i båda grupper men andelen som valde traditionell försäkring ökade bara lite till följd av förvalsförändringen. Detta är intressant eftersom gruppen som väljer traditionell försäkring under alla år har behövt göra ett aktivt val, eftersom det förvalda alternativet för förvaltningsform är fondförsäkring. Valet av traditionell försäkring kan även tolkas som att man föredrar lägre inkomstvariation på samma sätt som ett val av efterlevandeskydd kan (om individen beaktar sin makes eller makas välstånd).³⁵

7.1.3 Gör delade pensionsrätter förvalt för makar

Som överföringsmöjligheten är designad i dag bidrar överföringar marginellt till att jämna ut pensionskillnader mellan könen. I nuvarande regelverk för premiepensionen delas inte pensionsrätter lika mellan makar, varken under intjänandetiden, vid pensionering eller vid skilsmässa. Som analysen i kapitel 4 visade används överföringar i mycket begränsad omfattning, mindre än en procent per år av alla gifta par eller registrerade partners överför pensionsrätter. Det är än färre om man ser till hur många nytilträdna som kommer in i systemet vare år.

De som väljer att överföra finns i högre inkomstgrupper, visserligen bland de med stor inkomtskillnad mellan makarna. Man kan därför tolka användandet av överföringar mer som en lyxprodukt för de som har råd.

Utformningen av pensionsöverföringar är således ineffektiv om syftet är att motverka könsskillnader i pensionsinkomster. En alternativ utformning är därför att intjänade premiepensionsrätter under ett äktenskap, partnerskap eller ett sammanboende delas lika mellan makarna. En sådan fördelning av pensionsrätterna skulle kunna motverka könsskillnader i pensionsinkomster, dels mot bakgrund av att ovan analys visat att det är mycket få som väljer att använda premiepensionsrätterna till att göra framtida inkomster

³⁴ Utformningen av förvalet verkar också styra valet av att teckna återbetalningsskydd inom tjänstepensionen (Riksrevisionen, 2014).

³⁵ Förvalsalternativet är även betydelsefullt för valet av traditionell försäkring och fondförvaltning för premiepensionen (ISF, 2014).

mer jämställda, dels mot bakgrund av kvinnors lägre förväntade pensionstillgångar. Pensionsmyndigheten (2017) visar att premiepensionsöverföringar under 20 år kan ge upp till runt 1 500 kronor högre pension i månaden för mottagaren. Motsvarande belopp skulle vara än högre om man räknade efter 2016 eftersom nedräkningen vid överföringen ändrades från 8 procent till 6 procent från november 2016.

Förvalet att dela pensionsrätter lika skulle framförallt få positiva konsekvenser genom att motverka könsskillnader i inkomster som följer av skilsmässa eller separation. En likadelning av pensionsrätterna skulle, såsom för andra tillgångar i ett äktenskap, bygga på principen om att tillgångar uppbyggda under äktenskapet ska delas lika vid en skilsmässa. Till exempel, ett motsvarande pensionssparande ingår i bodelningen vid en skilsmässa och omfattats av regler om likadelning om det inte har skrivits som enskild egendom. Vidare, om det i stället för att bygga på frivilliga val där man ger intrycket av att man enkelt kan utjämna gapet senare genom överföringar minskas incitamentet att upprätthålla traditionella könsroller i förvärvs- och hushållsarbete. Det motverkar också snedvridande konsekvenser för par som haft en traditionell arbetsfördelning men som senare tar ut skilsmässa. Det är förstås möjligt att man gör justeringar ex post för de inkomstolikheter som följer av olika ansvar för hemarbete vid en senare tidpunkt i förhållandet, eller gör en gemensam justering även vid en skilsmässa. Men fördelen att de delas direkt eller ex ante är att framtida faktorer inte ändrar beslutet. Därutöver skulle det genom en likadelning av pensionsrätter minska incitamenten att en av makarna ensidigt arbetar upp ett eget pensionskapital.

Det finns emellertid skäl som talar för att ett förval skulle kunna få negativa konsekvenser. Ett första skäl är att om makarna lever tillsammans när de går i pension kan nedskrivningarna innebära att deras sammanlagda pensionsutbetalningar blir avsevärt lägre än vad de skulle varit om de aldrig hade fört över pensionsrätter.³⁶ Särskilt makar som är låginkomsttagare riskerar att på detta sätt drabbas

³⁶ Ds 2016:19 visar även att göra överföringar kostnadsfria skulle kosta högst 1 krona i genomsnitt per sparare och år i termer av utebliven arvsvinst (baserat på den omfattning med vilken överföringar görs i dag). Om fler skulle överföra skulle kostnaden öka. Till exempel om antalet överförare skulle öka från dagens 10 000 till 40 000 överförare skulle kostnaden öka till cirka 3 kronor per sparare per år.

negativt av att överföra. Ett andra skäl är risken att det minskar arbetsincitamenten för maken eller maken med lägst förvärvsinkomst. Eftersom det oftare är kvinnan skulle det kunna uppmana till ett bevarande av traditionella könsnormer där kvinnan i paret förvärvsarbetar mindre jämfört med maken. Fler aspekter av att göra en likadelning som förval finns även belyst i Ds 2016:19. Där lyfter man fram att delade pensionsrätter inte kan vara den huvudsakliga och generella lösningen i arbetet för att uppnå jämställda pensioner. Regler om delad pensionsrätt påverkar bara kvinnor som är eller har varit gifta och inte kvinnor generellt.³⁷

7.2 Perspektiv II: Behåll systemet men ge effektiv information

Utifrån det andra perspektivet ska systemet inte ändras, däremot ska man göra kunskapen om valmöjligheter inom systemet, samt kunskapen om konsekvenserna, mer tydliga för individen som står inför valet. Mot bakgrund av det mycket låga användandet av pensionsöverföringar mellan makar, men också det förhållandevis låga användandet av efterlevandeskydd, och den potential som finns för att åstadkomma mer jämställda pensionsinkomster, skulle mer effektiv information om valen kunna förändra beteenden.

7.2.1 Det finns stöd för att det saknas information

Att ge effektiv information har inte prövats i någon större utsträckning hittills. Pensionsmyndigheten har fram till 2016 varit relativt sparsam med information kring båda valen (Ds 2016:19). Anledningen är att man velat koncentrera och begränsa informationen till det mest väsentliga och pensionsöverföringar har inte

³⁷ Med anledning av att så få överför premiepensionsrätter, samt ett antagande om att premiepensionen skulle effektivt kunna minska könsskillnader i pensionsinkomster har Socialdepartementet lämnat förslag på förenklingar för hur man överför (Socialdepartementet, 2017). Den första förenklingen är att det ska räcka med bara givarens underskrift på ansökan i stället för gällande regel om såväl givarens som mottagarens underskrift på anmälan. Den andra förenklingen är att anmälan ska kunna göras elektroniskt. Den tredje förenklingen är att man genom att senarelägga sista ansökningsdatumet kan paret hunnit ta del av såväl pensionsbesked för allmänna pensionen i orange kuvertet, som information om inkomster via skattedeklarationen.

ansetts tillhöra den kategorin. Därför finns varken erfarenhet eller kunskap kring hur eller vilken information som påverkar individer att göra informerade val, dvs. vilken information som ger val som bygger på att individen förstått vad den valt och vilka konsekvenser det får.

Att bristen på information är ett skäl till att vissa inte väljer efterlevandeskydd finns det stöd för dels i denna rapport, dels från andra källor. Riksrevisionen (2014) visar att trots de stora ekonomiska konsekvenser som kan uppstå för individen och makarna av ett val eller icke-val av efterlevandeskydd saknas lättillgänglig information. Även analysen av förändringen av förval pekar i den riktningen. Resultatet att de med förmodat högre finansiell kunnsighet oftare väljer efterlevandeskydd ger också stöd för att informationsbrist kan vara en betydande faktor.

Att brist på information är ett skäl till att så få gör pensionsöverföringar finns det stöd för i denna rapport men framförallt från en enkätstudie gjord om kännedom kring pensionsöverföringar med gifta par som ej ännu gått i pension redovisad i Ds 2016:19. Först och främst visar den att många (63 procent) inte kände till möjligheten att flytta premiepensionen mellan makar. Dessutom angav endast 6 procent att de fått information genom Pensionsmyndighetens information om överföringsmöjlighet mellan makar. Det fanns även ett åldersrelaterat mönster. Färre yngre kände till möjligheten att överföra jämfört med äldre; 77 procent av gifta män och 69 procent av gifta kvinnor i åldern 30-49 år kände inte till möjligheten att överföra sin pension. Det är anmärkningsvärt mot bakgrund av att det är under de åldrarna som kvinnor och män etablerar olika arbetsmarknadsrelaterade mönster vilka ger upphov till olika pension. Det är därför den gruppen som överföringsmöjligheten anses viktigast för.

Undersökningen visade också att av de som inte kände till möjligheten att överföra svarade runt en tredjedel ”ja” på frågan om ”Nu när du känner till möjligheten, kommer du att använda dig av den?”, varav de flesta svarade ”ja, förmodligen”. Fler män var positiva: runt 32 procent jämfört med runt 23 procent av kvinnor. Intressant är även att 91 procent angav att anledningen att överföra pensionsrätter var för att försäkra sig om en mer jämlik pension

inom paret. Endast en liten andel angav råd av vän, familj, bank eller skatteskal som anledningar.³⁸

7.2.2 Utformning av information och utvärdering

I utformningen av informationen är det avgörande att man beaktar både olika beteendeeconomiska aspekter och att man vetenskapligt kan testa utformningen av informationen. En av de stora lärdomarna från beteendeeconomisk forskning är att informationen kring val bör utformas så att den är påtaglig och lättillgänglig för individen. En central förutsättning för att veta om informationen är påtaglig och lättillgänglig är att informationsutskicken designas så att effektiviteten kan utvärderas.

Forskning har visat att designen spelar stor roll. På samma sätt spelar också informationsdesignen roll. Såsom lyfts fram i Ramsberg (2016) förlitar sig ett flertal länder på beteendeinsatser i utformningen av politik. Experimentell utvärdering blir allt mer populärt utanför Sverige. Över 50 länder har organiserad verksamhet för beteendeinsatser.³⁹ Många designar policy tillsammans med forskare, och ger dem möjlighet att utforma policy så att den också kan utvärderas.

En satsning på stora allmänt riktade informationskampanjer kan vara meningslös, om man inte kan lära sig vad som bidrog till en förändring i beteendet. Det som behövs är riktade informationsinsatser som sedan kan utvärderas för effekter. Dessa är naturligtvis mer kostsamma men skillnaden är att man i ett senare skede kan lära sig vad som verkligen fungerar och vad som ger kunskap. Dessutom kan man lära sig om det är ”optimala” val från individen, eller brist på information om systemet eller på kunskap om de konsekvenser som följer av att välja eller inte välja.

Det finns emellertid alltid en etisk aspekt som måste beaktas innan man kan göra randomiserade informationskampanjer. Ett randomiserat experiment innebär att någon grupp kommer bli utan

³⁸ Andra enkäter visar på samma vis att många pensionssparare och pensionärer upplever att de saknar information om pensioner, och således kunskap för att kunna fatta bra pensionsbeslut, (ISF, 2012).

³⁹ Till exempel inrättades ”The Behavioural Insights Team” i Storbritannien 2010, Social and Behavioral Sciences Team i USA 2014, samt ett flertal liknande inom OECD och Världsbanken, se Ramsberg (2016).

eller få vad som i efterhand kan visa sig vara dålig information när en annan grupp fick konstruktiv sådan. Detta ger inte en lika-behandling av individer. Det är således en kostnad man måste väga mot de fördelar man får genom att lära sig vad som är bra och effektiv information och som därefter blir den information som kan ges till alla. Att skicka ineffektiv information är också kostsamt såväl för individen som för samhället.

De stora förändringar i valbeteende som skedde till följd av att man ändrade förvalet i efterlevandeskyddet tyder på att information skulle kunna få en betydande effekt. Genom riktad information behöver man inte heller ändra förvalet med effekten att vissa fastnar ofrivilligt med negativa ekonomiska konsekvenser som följd. Vidare har man inte påverkat valet (genom att förändra valblanketter) utan man har bara gett en mer individuellt anpassad information.

7.2.3 Exempel på information

Nedan ges några exempel på grupper till vilka riktade informationsutskick kan göras.

En möjlighet är att informera om individens val av efterlevandeskydd och pensionsöverföringar i den kontinuerliga individuella information som ges till individen, såsom via "mina sidor" på minpension.se, via pensionsprognosen eller orangea kuvertet som skickas ut av Pensionsmyndigheten. En fördel med att ge information inom dessa kanaler är att valet av efterlevandeskydd och pensionsöverföringar ges så att individen får en överskådlighet kring olika utfall.

Samma information ska inte skickas till alla, utan utformas i olika varianter som skickas randomiserat till de grupper man valt. För att kunna utvärdera behöver individdata följas upp så att eventuella beteendeförändringar kan följas.

En mer väsentlig fördel med informationsutskick är att själva informationen skulle – i sig – kunna fungera som en "nudge" (en knuff) för de individer som önskar få ett mer jämställt pensionsutfall inom familjen. Man skulle bli medveten om att dessa val finns, alternativt blir man medveten om att man kommer behöva ta ställning till dessa. Informationen skulle också kunna fungera som

en ”nudge” för individer att se över deras val inom andra pensionskällor. Framförallt skulle det kunna ge en ”nudge” att tänka över konsekvenser av valet för en make eller maka.

Ruta 7.2 Exempel på riktad slumpmässigt fördelad information som kan utvärderas:

Olika informationsutskick med lättillgänglig information om efterlevandeskyddet riktad till individer som närmar sig pensionsåldern. Skicka till slumpmässigt valda individer som kan följas upp och jämföras.

Olika informationsutskick med lättillgänglig information om att det finns möjlighet att göra pensionsöverföringar, konsekvenser för jämställdhet etc, riktad till nyblivna småbarnsföräldrar. Skicka till slumpmässigt valda individer som kan följas upp och jämföras.

Ge information om maken eller makens pensionstillgångar

Ruta 7.2 återger två exempel på grupper som skulle kunna få riktad information. Eftersom riktade informationsutskick kan var kostsamma, samt uppföljning bara kan göras i rimligt stora grupper måste grupperna som följs väljas selektivt. Ett exempel på en passande grupp för information om pensionsöverföringar är särskilt nyblivna föräldrar eftersom en stor del av inkomstskillnader mellan män och kvinnor uppstår i samband med att man får barn. Pensionsöverföringar mellan makar kan då betonas som en möjlig justering av skillnader i arbetsinkomster som uppstår till följd av en snedfördelning i ansvar för gemensamma barn under småbarnsåren. Det kan även betonas att denna justering är sedan opåverkad av skilsmässa eller separation. Ett annat exempel för riktade informationssatsningar är att välja individer som förväntas gå i pension inom en 10-årsperiod för utskick om efterlevandeskydd.

Slutligen, ett alternativt informationsutskick, men med betydligt mer komplicerad informationsdesign, är att man i den individuella information som ges till individen även inkluderar makens eller makans insättningar och utveckling av pensionen. Det skulle dels underlätta att individer gör informerade val baserat på makarnas pensionsinkomster, dels underlätta för makar att ta ställning till jämställdhetsaspekter kring pensionsinkomster och arbetsliv. Ett sådant förslag bedöms dock vara betydligt mer komplicerat.

8 Slutsatser

Rapporten visar att valen att överföra pensionsrätter inom premiepensionen och att välja efterlevandeskydd har potential att bidra till mer jämställda pensioner. Dessa val spelar framförallt roll för att förhindra negativa ekonomiska följder vid en partners bortgång eller vid en skilsmässa. Eftersom kvinnor i genomsnitt lever längre än män och har högre sannolikhet att bli änka kommer kvinnors pensionsinkomster behöva räcka över en längre tid än för män i genomsnitt. Eftersom kvinnor i genomsnitt också har lägre löner och arbetar mindre omfattning får de lägre pensionsinkomster. Vid en skilsmässa kommer därför kvinnor i högre grad än män drabbas ekonomiskt.

Analysen visar att både pensionsöverföringar och efterlevandeskydd väljs i större utsträckning av makar (och i senare fallet även sambor) till förmån för deras maka än det motsatta, även efter att hänsyn tagits till såväl hennes som hans ekonomiska situation. Dessutom väljs pensionsöverföringar och efterlevandeskydd i högre utsträckning av makar med relativt stora inkomstskillnader, i par där maken tjänar betydligt mer än maken. Genom detta kan båda valen bidra till mer jämställda pensioner vid en partners bortgång och vid skilsmässa.

Rapporten pekar dock på att nuvarande system fungerar ineffektivt. Mycket få personer väljer att överföra sina pensionsrätter. Även om efterlevandeskydd tecknas i betydligt större omfattning än vad det sker pensionsöverföringar visar rapporten också att beslutet att teckna ett efterlevandeskydd är känsligt för förändringar i sådan valarkitektur som i sig inte borde påverka beslutet. Slutsatsen är således att valarkitekturen behöver förändras, eller kunskapen rörande valmöjligheterna öka, för att pensionsöverföringar, men även efterlevandeskydd, ska kunna spela en större roll för att åstadkomma mer jämställda pensioner.

Rapporten belyser två områden för förändringar. Den första är en förändring i valarkitekturen; gör efterlevandeskydd och delade pensionsrätter mellan makar förvalt i systemet. Den passive väljaren skulle i så fall ha efterlevandeskydd samt dela sina pensionsrätter med sin maka eller make. På samma sätt som i dag skulle en aktiv väljare kunna ändra på det. Men som diskuterats i rapporten är både efterlevandeskydd och pensionsöverföringar förknippade med en kostnad. Kostnaden är inte obetydlig och med ett ändrat förval kan den passiva väljaren drabbas. Det talar emot en sådan lösning.

Rapporten betonar i stället betydelsen av en förändring av den information som ges inom premiepensionen. Det krävs nya och andra informationsåtgärder än de som genomförts hittills. Det finns också stöd för att väljare saknar kunskap om valen. För att väljare ska få kunskap om valen, men än viktigare om konsekvensen av valet i termer av kostnader och inverkan på partnern, är det viktigt att utforma riktade informationsutskick. Avgörande är att dessa designas utifrån vetenskaplig metod för effektutvärdering och baseras på randomiserade kontrollerade tester. Dessutom bör utformningen göras mot vetenskaplig kunskap inom bland annat beteendekonometri. Rapporten förespråkar således inte allmänna informationsutskick. Sådana kan inte utvärderas, därför kan de inte heller spridas i större omfattning eftersom man inte vet vilken eller om det fanns en effekt.

Rapporten diskuterar även att man i dessa riktade informationsutskick kan använda olika former av "nudging", knuffar som kan förändra beteenden eller leda till mer välinformerade ställningstaganden. Liknande beteendeinsatser används redan i andra länder, med såväl "nudging" som randomiserade kontrollerade tester av information.

Referenser

- Agarwal, S. och Mazumder, B. (2013), "Cognitive Abilities and Household Financial Decision Making", *American Economic Journal: Applied Economics*, 5(1), s. 193–207.
- Agnew, J., Balduzzi, P. och Sundén, A. (2003), "Portfolio Choice, Trading and Returns in a Large 401(k) Plan", *American Economic Review*, 93(1), s. 193–215.
- Almenberg, J. och Säve-Söderbergh, J. (2011), "Financial literacy and retirement planning in Sweden," *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), s. 585-598.
- Almenberg, J. och Widmark, O. (2011), "Räknefärdighet och finansiell förmåga", *Ekonomisk Debatt*, 5, s. 17.
- AMF (2016), *AMF Pensionsrapport 2016*, Stockholm: AMF.
- Ameriks, J., Caplin, A. och Leahy, J. (2003), "Wealth accumulation and the propensity to plan", *Quarterly Journal of Economics*, 118, s. 1007-1047.
- Andersson, A. (2007), "All Guts, No Glory: Trading and Diversification among Online Investors", *European Financial Management*, 13(3), s. 448–471.
- Angelov, N., Johansson, P. och Lindahl, E. (2016), "Parenthood and the Gender Gap in Pay", *Journal of Labor Economics*, vol. 34, s. 545-579.
- Barber, B. och Odean, T (2001), "Boys will be boys: gender, overconfidence and common stock investment", *Quarterly Journal of Economics*, 116(1), s. 261–292.
- Barber, B. och Odean, T. (2013), "The Behavior of Individual Investors", i Constantinides, G., Harris, M. och Stulz, R. (red.) *Handbook of Economics and Finance*, s. 1 533–1 570, North Holland, Elsevier.
- Barr, N. (2013), *The Pension System in Sweden*, ESO rapport 2013:7.

- Benartzi, S. och Thaler, R. (2007), "Heuristics and Biases in Retirement Savings Behavior" *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), s. 81–104.
- Beshears, J., Choi, J., Laibson, D. och Madrian, B. (2011), "Behavioral economics perspectives on public sector pension plans", *Journal of Pension Economics and Finance*, Vol 10 (2), s. 315-336.
- Bucher-Koenen, T., Lusardi, A., Alessie, R. och van Rooij, M. (2016), "How Financially Literate Are Women? An Overview and New Insights," *WP 2016-1*, GFLEC, Washington.
- Cesarini, D., Johannesson, M., Lichtenstein, P., Sandewall, Ö. och Wallace, B. (2010), "Genetic variation in Financial Decision Making", *Journal of Finance*, 65(5), s. 1 725–1 754.
- Cronqvist, H. och Thaler, R. (2004), "Design choices in privatized social-security systems: Learning from the Swedish experience", *American Economic Review*, 94(2), s. 424–428.
- Della Vigna, S. (2009), Psychology and Economics: Evidence from the Field, *Journal of Economic Literature*, vol. 47, s. 315-72.
- DS 2016:19, (2016), *Jämställda Pensioner*, Socialdepartementet.
- Engström, S. (2013), *Vägval för premiepensionen*, DS 2013:35.
- Engström, S. och Westerberg, A. (2003), "Which Individuals Make Active Decisions in the New Swedish Pension System?", *Journal of Pension Economics and Finance*, Vol. 2, pp. 225-245
- Hedesström, T. M., Svedsäter, M. och Gärling, T. (2004), "Identifying Heuristic Choice Rules in the Swedish Premium Pension", *Journal of Behavioral Finance*, Vol. 5, s. 32–42.
- Holden K. C. och Nicholson, S. (1998), "Selection of a Joint-and-Survivor Pension", Discussion Paper 1175-98, The Institute for Research on Poverty.
- ISF (2012), *Enkel, detaljerad och samlad pensionsinformation. Är det möjligt?*, Rapport 2012:14.
- ISF (2014), *Val av traditionell försäkring och fondförsäkring vid pensionering*, Rapport 2014:26.
- ISF (2015), *Att välja uttagstid av tjänstepension*, Rapport 2015:15.
- ISF (2017), *Kvinnors och mäns pensioner*, 2017:8.
- Johnson, R., Uccello, C., och Goldwyn, J. (2005), "Who Foregoes Survivor Protection in Employer-sponsored Pension Annuities?", *The Gerontologist*, Vol 45 (1), s. 26-35.

- Järliden Bergström, Å-P., Palme, M. och Persson, M. (2010), *Beskattningsav privat pensionssparande*, ESO rapport 2010:2.
- Kahneman, D. (2011), *Thinking, Fast and Slow*. NY: Farrar, Strauss and Giroux.
- Lusardi, A, och Mitchell, O. (2011), "Financial Literacy around the World: An Overview." *Journal of Pension Economics and Finance*, Vol. 10, s. 497–508.
- Lusardi, A, och Mitchell, O. (2014), "The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence." *Journal of Economic Literature*, Vol 52, s. 5-44.
- Madrian, B. och Shea, D. (2001), "The power of suggestion: inertia in 401(k) participation and savings behavior", *Quarterly Journal of Economics*, 116, s. 1 149–1 187.
- Palme, M., Sundén, A. och Söderlind, P. (2007), "How do individual accounts work in the Swedish pension system?" *Journal of the European Economic Association*, 5, s. 636-646.
- Premiepensionsmyndigheten (2009), Analytiskt testamente: 11½ år med premiepensionssystemet och PPM, Premiepensionsmyndigheten, Stockholm.
- Pensionsmyndigheten (2016), Lägre avgift för överföringen av premiepensionen, se <https://www.pensionsmyndigheten.se/nyheter-och-press/nyheter/lagre-avgift-for-overforing-av-premiepension>.
- Pensionsmyndigheten (2017), <https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/vad-paverkar-din-pension/smabarnstiden-kan-paverka-din-pension>.
- Prop. 1997/98:151 (1998), *Inkomstgrundad ålderspension, m.m.*
- Ramsberg, F. (2016), *När det rätta blir det lätta – en ESO rapport om "nudging"*, ESO rapport 2016:7.
- Riksrevisionen (2013), *Bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd till pensionärer – när förmånerna fram?*, Rapport 2013:7.
- Riksrevisionen (2014), *Att gå i pension - varför så krångligt?*, Rapport 2014:13.
- SCB (2013), Vart fjärde par jämnårigt, se http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Vart-fjarde-par-jamnaringt/.
- SCB (2015), <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/hushallens-ekonomi/inkomster-och->

- inkomstfördelning/inkomster-och-skatter/pong/tabell-och-diagram/skatter--rikt/privat-pensionssparande.
- Socialdepartementet (2017), *Enklare att föra över premiepensionsrätt samt upphävande av föreskrifter om hustrutillägg*, Promemoria S2017/01130/SF.
- SOU (2014), *Jämställdhet i socialförsäkringen?*, Forskningsrapport till Delegationen för jämställdhet i arbetslivet, SOU 2014:74.
- SOU (2015), *Hela lönen, hela tiden, utmaningar för ett jämställt arbetsliv*, Slutbetänkande av Delegationen för jämställdhet i arbetslivet, SOU 2015:50.
- Säve-Söderbergh, J. (2014), Könsskillnader i val och avkastning – en forsknings- och kunskapsöversikt över individuella placementsval inom premiepensionen och tjänstepensionen, sid. 234-269 i Sjögren-Lindquist, G. och Wadensjö, E. (red.) *Jämställdhet i socialförsäkringen?*, SOU 2014:74, Stockholm: Fritzes.
- van Rooij, M., Lusardi, A. och Alessie, R. (2012), “Financial literacy, retirement planning, and households wealth”, *Economic Journal*, 122, s. 449–478.

Förteckning över tidigare rapporter till ESO

2017

- Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet.
- Bygg mer för fler! En ESO-rapport om staten, kommunerna och bostadsbyggandet.
- Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund.
- Yes box! En ESO-rapport om en ny modell för kapital- och bostadsbeskattning.
- Olika kön, olika lön – en ESO-rapport om diskriminering på arbetsmarknaden.

2016

- Boende med konsekvens – en ESO-rapport om etnisk bostadssegregation och arbetsmarknad.
- Sjukskrivningarnas anatomi – en ESO-rapport om drivkrafterna i sjukförsäkringssystemet.
- När skolan själv får välja – en ESO-rapport om friskolornas etableringsmönster.
- Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om struktur-omvandlingen i svensk näringsliv.
- Grön tillväxt under lupp – en ESO-rapport om ett begrepp i tiden.
- Mer än tur i struktur – en ESO-rapport om kommunal effektivitet.
- När det rätta blir det lätta – en ESO-rapport om ”nudging”.

2015

- En ny giv? En ESO-rapport om regleringen av spelmarknaden.
- Maktutövningar under lagarna? En ESO-rapport om trotsiga kommuner.
- En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden.
- Verksamma insatser mot brott? En ESO-rapport om orsak och verkan.
- Familjepolitik för alla? En ESO-rapport om föräldrapenning och jämställdhet.

2014

- Goda år på ålders höst? En ESO-rapport om konkurrens i äldreomsorgen.
- 3:12-Corporations in Sweden: The Effects of the 2006 Tax Reform on Investments, Job Creation and Business Start-ups.
- Företagandets förutsättningar – En ESO-rapport om den svenska ägarbeskattningen.
- Kapital på krita? En ESO-rapport om företagandets finansiering.
- Konkurrens, kontakt och kvalitet – hälso- och sjukvård i privat regi.
- Hållbara beräkningar – en ESO-rapport om att bedöma den offentliga sektorns finansiella hållbarhet.
- Med nya mått mätt – en ESO-rapport om indikationer på produktivitetsutvecklingen i offentlig sektor.
- Institutionsvård, incitament och information – en ESO-rapport om placering av ungdomar med sociala problem.

2013

- Bäste herren på täppan? En ESO-rapport om bostadsbyggande och kommunala markanvisningar.
- Allmän nytta eller egen vinning? En ESO-rapport om korruption på svenska.

- Var skapas jobben? En ESO-rapport om dynamiken i svenskt näringsliv 1990–2009.
- Transportinfrastrukturens framtida organisering och finansiering.
- Investeringar in blanco? En ESO-rapport om behovet av infrastruktur.
- Bonde söker bidrag – en ESO-rapport om effektivitet i det svenska landsbygdsprogrammet.
- The pension system in Sweden.
- Den offentliga sektorn – en antologi om att mäta produktivitet och prestationer.
- Utvinning för allmän vinning – en ESO-rapport om svenska mineralinkomster.
- Offentlig upphandling eller gröna nedköp? En ESO-rapport om miljöpolitiska ambitioner.

2012

- Svängdörr i staten – en ESO-rapport om när politiker och tjänstemän byter sida.
- En god start – en ESO-rapport om tidigt stöd i skolan.
- Den akademiska frågan – en ESO-rapport om frihet i den högre skolan.
- Income Shifting in Sweden. An empirical evaluation of the 3:12 rules.
- Samhällsekonomin på spåret – en ESO-rapport om att räkna på tunnelbanan.
- Hjälpa eller stjälpa? En ESO-rapport om kontrollfunktionen i arbetslöshetsförsäkringen
- Lärda för livet? – en ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning
- Forskning och innovation – statens styrning av högskolans samverkan och nyttiggörande

2011

- UD i en ny sits – organisation, ledning och styrning i en globaliserad värld.

- Försvarets förutsättningar – en ESO-rapport om erfarenheter från 20 år av försvarsreformer.
- Kalorier kostar – en ESO-rapport om vikten av vikt.
- Avtalsbestämda ersättningar, andra kompletterande ersättningar och arbetsutbudet.
- Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration.
- Kollektivtrafik utan styrning
- Vägval i vården – en ESO-rapport om skillnader och likheter i Norden
- Att lära av de bästa – en ESO-rapport om svensk skola i ett internationellt forskningsperspektiv.
- Rapport från ett ESO-seminarium – decenniets framtidsfrågor.

2010

- En kår på rätt kurs? En ESO-rapport om försvarets framtida kompetensförsörjning.
- Beskattning av privat pensionssparande.
- Polisens prestationer – En ESO-rapport om resultatstyrning och effektivitet.
- Swedish Tax Policy: Recent Trends and Future Challenges.
- Statliga bidrag till kommunerna – i princip och praktik.
- Revisionen reviderad – en rapport om en kommunal angelägenhet.
- Vården i vården – en ESO-rapport om målbaserad ersättning i hälso- och sjukvården.
- Enkelt och effektivt – en ESO-rapport om grundtrygghet i välfärdssystemen.
- Kåren och köerna. En ESO-rapport om den medicinska professionens roll i styrningen av svensk hälso- och sjukvård.

2009

- Den långsiktiga finansieringen – välfärdspolitikens klimatfråga?
- Regelverk och praxis i offentlig upphandling.
- Invandringen och de offentliga finanserna.
- Fyra dyra fonder? Om effektiv förvaltning och styrning av AP-fonderna.

- Lika skola med olika resurser? En ESO-rapport om likvärdighet och resursfördelning.
- En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reform ideologier.

2003

- Skolmisslyckande – hur gick det sen?
- Politik på prov – en ESO-rapport om experimentell ekonomi.
- Precooking in the European Union – the World of Expert Groups.
- Förtjänst och skicklighet – om utnämningar och ansvarsutkrävande av generaldirektörer.
- Bostadsbyggandets hinderbana – en ESO-rapport om utvecklingen 1995–2001.
- Axel Oxenstierna – Furstespegel för 2000-talet.

2002

- ”Huru skall statsverket granskas?” – Riksdagen som arena för genomlysning och kontroll.
- What Price Enlargement? Implications of an expanded EU.
- Den svenska sjukan – sjukfrånvaron i åtta länder.
- Att bekämpa mul- och klövsjuka en ESO-rapport om ett brännbart ämne.
- Lärobok för regelnissar – en ESO-rapport om regelhantering vid avregleringar.
- Att hålla balansen – en ESO-rapport om kommuner och budgetdisciplin.
- The School’s Need for Resources – A Report on the Importance of Small Classes.
- Klassfrågan – en ESO-rapport om lärartätheten i skolan.
- Staten fick Svarte Petter – en ESO-rapport om bostadsfinansieringen 1985–1993.
- Hoten mot kommunerna – en ESO-rapport om ansvarsfördelning och finansiering i framtiden.

2001

- Mycket väsen för lite ull – en ESO-rapport om partnerskapen i de regionala tillväxtavtalen.
- I rikets tjänst – en ESO-rapport om statliga kårer.
- Rättvisa och effektivitet – en ESO-rapport om idéanalys.
- Nya bud – en ESO-rapport om auktioner och upphandling.
- Betyg på skolan – en ESO-rapport om gymnasieskolorna.
- Konkurrens bildar skola – en ESO-rapport om friskolornas betydelse för de kommunala skolorna.
- Priset för ett större EU – en ESO-rapport om EU:s utvidgning.

2000

- Att granska sig själv – en ESO-rapport om den kommunala miljötillsynen.
- Bra träffbild, fast utanför tavlan – en ESO-rapport om EU:s strukturpolitik.
- Utbildningens omvägar – en ESO-rapport om kvalitet och effektivitet i svensk utbildning.
- En svartvit arbetsmarknad? – en ESO-rapport om vägen från skola till arbete.
- Privilegium eller rättighet? – en ESO-rapport om antagningen till högskolan
- Med många mått mätt – en ESO-rapport om internationell benchmarking av Sverige.
- Kroppen eller knoppen? – en ESO-rapport om idrotts-gymnasierna.
- Studiebidraget i det långa loppet.
- 40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar.

1999

- Dagens och drivkrafter – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar.
- Återvinning utan vinning – en ESO-rapport om sopor.
- En akademisk fråga – en ESO-rapport om rankning av C-uppsatser.
- Hederlighetens pris – en ESO-rapport om korruption.

- Samhällets stöd till de äldre i Europa – en ESO-rapport om fördelningspolitik och offentliga tjänster.
- Regionalpolitiken – en ESO-rapport om tro och vetande.
- Att snubbla in i framtiden – en ESO-rapport om statlig omvandling och avveckling.
- Att reda sig själv – en ESO-rapport om rederier och subventioner.
- Bostad sökes – en ESO-rapport om de hemlösa i folkhemmet.
- Att ta sig ton – en ESO-rapport om svensk musikexport 1974–1999.
- Med backspegeln som kompass – en ESO-rapport om stabiliseringspolitiken som läroprocess.
- Med backspegeln som kompass – ett ESO-seminarium om stabiliseringspolitik som läroprocess.

1998

- Staten och bolagskapitalet – om aktiv styrning av statliga bolag.
- Kommittéerna och bofinken – kan en kommitté se ut hur som helst?
- Regeringskansliet inför 2000-talet – rapport från ett ESO-seminarium.
- Att se till eller titta på – om tillsynen inom miljöområdet.
- Arbetsförmedlingarna – mål och drivkrafter.
- Kommuner Kan! Kanske! – om kommunal välfärd i framtiden.
- Vad kostar en ren? – en ekonomisk och politisk analys.

1997

- Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken.
- Ramar, regler, resultat – vem bestämmer över statens budget?
- Lönar sig arbete?
- Egenföretagande och manna från himlen.
- Jordbruksstödet – efter Sveriges EU-inträde.

1996

- Kommunerna och decentraliseringen – Tre fallstudier.

- Novemberrevolutionen – om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985.
- Kan myndigheter utvärdera sig själva?
- Nästa steg i telepolitiken.
- Reglering som spel – Universiteten som förebild för offentliga sektorn?
- Hur effektivt är EU:s stöd till forskning och utveckling? – En principdiskussion.

1995

- Kapitalets rörlighet Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat Europa.
- Generationsräkenskaper.
- Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplet sportfiske.
- Kostnader, produktivitet och måluppfyllelse för Sveriges Television AB.
- Vad blev det av de enskilda alternativen? En kartläggning av verksamheten inom skolan, vården och omsorgen.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplet allemansrätten, fjällen och skotertrafik i naturen.
- Företagsstödet Vad kostar det egentligen?
- Försvarets kostnader och produktivitet.

1994

- En effektiv försvarspolitik? Fredsvinst, beredskap och återtagning.
- Skatter och socialförsäkringar över livscykeln En simuleringsmodell.
- Nettokostnader för transfereringar i Sverige och några andra länder.
- Fördelningseffekter av offentliga tjänster.
- En Social Försäkring.
- Valfrihet inom skolan Konsekvenser för kostnader, resultat och segregation.
- Skolans kostnader, effektivitet och resultat En branschstudie.
- Bensinskatteförändringens effekter.

- Budgetunderskott och statsskuld Hur farliga är de?
- Den svenska insolvensrätten Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m.
- Det offentliga stödet till partierna Inriktning och omfattning.
- Den offentliga sektorns produktivitet 1980–1992.
- Kvalitet och produktivitet – Teori och metod för kvalitetsjusterande produktivitetmått.
- Kvalitets- och produktivitet utvecklingen i sjukvården 1960–1992.
- Varför kulturstöd? Ekonomisk teori och svensk verklighet.
- Att rädda liv Kostnader och effekter.

1993

- Idrott åt alla? Kartläggning och analys av idrottsstödet.
- Social Security in Sweden and Other European Countries Three Essays.
- Lönar sig förebyggande åtgärder? Exempel från hälso- och sjukvården och trafiken.
- Hur välja rätt investeringar i transportinfrastrukturen?
- Prestödets effekter en utvärdering.

1992

- Statsskulden och budgetprocessen.
- Press och ekonomisk politik tre fallstudier.
- Kommunerna som företagsägare – aktiv koncernledning i kommunal regi.
- Slutbudsmetoden ett sätt att lösa tvister på arbetsmarknaden utan konflikter.
- Hur bra är vi? Den svenska arbetskraftens kompetens i internationell belysning.
- Statliga bidrag motiv, kostnader, effekter?
- Vad vill vi med socialförsäkringarna?
- Fattigdomsfällor.
- Växthuseffekten slutsatser för jordbruks-, energi- och skattepolitiken.
- Frihandeln ett hot mot miljöpolitiken eller tvärtom?
- Skatteförmåner och särregler i inkomst- och mervärdesskatten.

1991

- SJ, Televerket och Posten bättre som bolag?
- Marginaleffekter och tröskeleffekter barnfamiljerna och barnomsorgen.
- Ostyriga projekt att styra stora kommunala satsningar.
- Prestationsbaserad ersättning i hälso- och sjukvården vad blir effekterna?
- Skogspolitik för ett nytt sekel.
- Det framtida pensionssystemet två alternativ.
- Vad kostar det? Prislister för statliga tjänster.
- Metoder i forskning om produktivitet och effektivitet med tillämpningar på offentlig sektor.
- Målstyrning och resultatuppföljning i offentlig förvaltning.

1990

- Läkeförmånen.
- Sjukvårdskostnader i framtiden vad betyder åldersfaktorn?
- Statens dolda kapital. Aktivt ägande: exemplet Vattenfall.
- Skola? Förskola? Barnskola?
- Bostadskarriären som en förmögenhetsmaskin.

1989

- Arbetsmarknadsförsäkringar.
- Hur ska vi få råd att bli gamla?
- Kommunal förmögenhetsförvaltning i förändring – citykommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö.
- Bostadsstödet – alternativ och konsekvenser.
- Produktivitetmätning av folkbibliotekens utlåningsverksamhet.
- Statsbidrag till kommuner: allt på en check eller lite av varje? En jämförelse mellan Norge och Sverige.
- Vad ska staten äga? De statliga företagen inför 90-talet.
- Beställare-utförare – ett alternativ till entreprenad i kommuner.
- Lönestrukturen och den "dubbla obalansen" – en empirisk studie av löneskillnader mellan privat och offentlig sektor.
- Hur man mäter sjukvård – exempel på kvalitet- och effektivitetmätning.

1988

- Vad kan vi lära av grannen? Det svenska pensionssystemet i nordisk belysning.
- Kvalitet och kostnader i offentlig tjänsteproduktion.
- Alternativ i jordbrukspolitiken.
- Effektiv realkapitalanvändning i kommuner och landsting.
- Hur stor blev tvåprocentaren? Erfarenheten från en besparings-teknik.
- Subventioner i kritisk belysning.
- Prestationer och belöningar i offentlig sektor.
- Produktivitetsutveckling i kommunal barnomsorg.
- Från patriark till part – spelregler och lönepolitik för staten som arbetsgivare.
- Kvalitetsutveckling inom den kommunala barnomsorgen.

1987

- Integrering av sjukvård och sjukförsäkring.
- Produktkostnader för offentliga tjänster – med tillämpningar på kulturområdet.
- Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970–1980.
- Vägar ut ur jordbruksregleringen – några idéskisser.
- Att leva på avgifter – vad innebär en övergång till avgifts-finansiering?

1986

- Offentliga utgifter och sysselsättning.
- Produktions-, kostnads-, och produktivitetsutveckling inom den offentliga finansierade utbildningssektorn 1960–1980.
- Socialbidrag. Bidragsmottagarna: antal och inkomster. Socialbidragen i bidragssystemet.
- Regler och teknisk utveckling.
- Kostnader och resultat i grundskolan – en jämförelse av kommuner.
- Offentliga tjänster – sökarljus mot produktivitet och användare.
- Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse.
- Byråkratiseringstendenser i Sverige.

- Effekter av statsbidrag till kommuner.
- Effektivare sjukvård genom bättre ekonomistyrning.
- Samhällsekonomiskt beslutsunderlag – en hjälp att fatta bättre beslut.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom armén och flygvapnet 1972–1982.

1985

- Egen regi eller entreprenad i kommunal verksamhet – möjligheter, problem och erfarenheter.
- Sociala avgifter – problem och möjligheter inom färdtjänst och hemtjänst.
- Skatter och arbetsutbud.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom vägsektorn.
- Organisationer på gränsen mellan privat och offentlig sektor – förstudie.
- Frivilligorganisationer alternativ till den offentliga sektorn?
- Transfereringar mellan den förvärvsarbetande och den äldre generationen.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom den sociala sektorn 1970–1980.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård 1960–1980.
- Statsskuldräntorna och ekonomin effekter på den samlade efterfrågan i samhället.

1984

- Återkommande kostnads- och prestationsjämförelser – en metod att främja effektivitet i offentlig tjänsteproduktion.
- Parlamentet och statsutgifterna hur finansmakten utövas i nio länder.
- Transfereringar och inkomstskatt samt hushållens materiella standard.
- Marginella expansionsstöd ekonomiska och administrativa effekter.
- Är subventioner effektiva?

- Konstitutionella begränsningar i riksdagens finansmakt – behov och tänkbara utformningar.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 4. Budgetunderskott, utlandsupplåning och framtida konsumtionsmöjligheter. Budgetunderskott, efterfrågan och inflation.
- Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster.

1983

- Administrationskostnader för våra skatter.
- Fördelningseffekter av kommunal barnomsorg.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 3. Budgetunderskott, portföljval och tillgångsmarknader. Modellsimuleringar av offentliga besparingar m.m.
- Produktivitet i privat och offentliga tandvård.
- Generellt statsbidrag till kommuner – modellskisser.
- Administrationskostnader för några transfereringar.
- Driver subventioner upp kostnader – prisbildningseffekter av statligt stöd.
- Minskad produktivitet i offentlig sektor – en studie av patent- och registreringsverket.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 2. Fördelningseffekter av budgetunderskott. Hushållsekonomi och budgetunderskott.
- Enhetligt barnstöd? några variationer på statligt ekonomiskt stöd till barnfamiljer.
- Staten och kommunernas expansion några olika styrmedel.

1982

- Ökad produktivitet i offentlig sektor – en studie av de allmänna domstolarna.
- Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 1. Budgetunderskottens teori och politik. Statens budgetfinansiering och penningpolitiken.
- Inkomstomfördelningseffekter av livsmedelssubventioner.
- Perspektiv på besparingspolitiken.